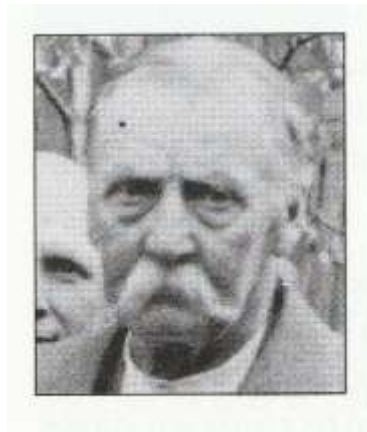

Heikki Pekosen tarina
11.2.2022

Frans Henrik (Heikki) Pekonen 1864 – 1951

Legendaarinen pakoilija

Kirjoittanut Markku Pohja
2022

SISÄLLYS

	sivu
Sisällys	2
Esipuhe	3
Frans Henrik Multialta Keuruulle	6
Keuruun Ala-Häkkisen Etumäen torppaan vävyksi 1890	6
Mäntän Sillanpään torppaan torppariksi 1899	7
Sillanpään torpasta asukkaaksi Ristimäen mäkitupaan 1901	7
Torppariksi Jaman talon maille 1906	7
Pekonen Jaman talosta erotetun Siltalan tilan omistajaksi 1907	8
Oman talon rakentaminen Mänttään 1914	10
Liikemiehen ominaisuuksia	11
Työväenliikkeen mies	12
Mäntän järjestyskaartin miliisin päälliköksi marraskuussa 1917	13
Pakoilu v. 1918 helmikuusta joulukuulle	13
Poliisikuulustelu Valtiorikosoikeuden syytettä varten 13.12.1918	15
Syytettynä Valtiorikosoikeudessa	15
Ottiko Pekonen osaa aseiden takavarikointiin?	16
Ottiko Pekonen osaa Serlachiuksen pidättämiseen?	17
Ottiko Pekonen osaa Mäntän kahakkaan?	19
Kuuluiko Pekonen punakaartiin?	19
Valtiorikosoikeuden päätös 10.1.1919	23
Valtio armahtaa, yhtiö ei	24
Pekonen mäkitupalaiseksi ja sitten pienviljelijäksi Kuorevedelle	24
Mustikkamäen pienviljelijäyhteisö	26
Mustikkamäentie	27
Pekonen osallisena pakkohuutokaupassa	30
Kuoreveden kunnanvaltuutettuna	31
Lähteet	34

ESIPUHE

Frans Henrik (Heikki) Pekosen elämä voidaan jakaa kolmeen jaksoon.

Ensimmäinen jakso 1864-1917

Nuoruutensa aikana ja aikuistuessaan Heikki Pekonen joutui monen kaltaisensa tavoin etsimään mahdollisuuksia itsensä ja monilapsiseksi kasvaneen perheensä elättämiseen. Isäntää hänestä ei tullut siihen Multian Pekolan taloon, josta hän oli lähtöisin. Hänestä ei tullut myöskään torpparia, vaikka hänen kohdalleen on kirkonkirjoihin muutamaan otteeseen merkitty ammatiksi torppari.

Elantomahdollisuuksien etsiminen vei hänet Multialta etelään, jossa Mäntän kehittyvä tehdastaajama tarjosi 1880-luvulta lähtien runsaasti työtilaisuuksia. Välillä Pekonen kokeili myös itsenäisen tilan pitoa Jämsän Jaman mailla, mutta totesi sen pian huonosti kannattavaksi, ja palasi v. 1914 takaisin tehdastöihin Mänttään.

Yhteiskunnallisesti Pekonen suuntautui ammattiinsa nähden luontevasti työväenliikkeeseen. Asuessaan Keuruulla 1890-luvulla hän kuului työväenyhdistykseen, mutta ei oman kertomansa mukaan kuulunut yhdistyksen johtohenkilöihin. Työväenmielisessä osuustoiminnassa hän sen sijaan oli mukana aktiivisemmin. Hän oli yksi 32 henkilöstä, jotka v. 1915 perustivat Mäntän Osuuskaupan, joka sitten myöhemmin muutti nimensä Osuusliike Männyksi.

Talon rakentaminen ei ollut Heikki Pekoselle vierasta. Rakennukset pienimuotoisen maatalouden harjoittamista varten hän rakensi Jämsän Jaman maille 1907 ja sitten asuinrakennuksen v. 1914 Mänttään Savosenmäkeen. Lapsia Heikki Pekonen sai yhdessä vaimonsa Severiinan kanssa vuosien 1891 ja 1907 välillä yhteensä 11.

Toinen jakso 1917-1919

Heikki Pekosen elämän toista jaksoa leimasivat suomalaisessa yhteiskunnassa kärjistyneet vastakkainasettelut. Mäntässä vastakkainasettelu konkretisoitui muutaman päivän kuluessa marraskuussa 1917, jolloin perustettiin porvarillista aatesuuntaa edustava suojeluskunta ja sen vastapainoksi työväen järjestyskaarti. Heikki Pekonen nimitettiin järjestyskaartin miliisin päälliköksi. Varmaa tietoa ei ole siitä, millä perusteella Pekonen tuli nimitetyksi tehtävään. Nähtävästi työväenyhdistyksessä katsottiin, että hänellä olisi tehtävästä suoriutumiseen riittävästi harkintakykyä ja kyvykkyyttä sovitteluun.

Työväen järjestyskaartit ovat yleisesti tulleet samastetuksi punakaarteihin. Molemmat olivat toki työväen yhteenliittymiä, mutta yhtäläisyysmerkkiä niiden välille ei voida asettaa. Poliisi kuulusteli Pekosta Valtiorikosoikeudessa tapahtuvaa tutkintaa varten. Kuulustelupöytäkirjaan on kirjoitettu Pekosen määritelmä järjestyskaartin luonteesta. Hänen mukaansa ”kaartin tehtävänä oli ollut järjestyksen ylläpitäminen ja kaikkien kansalaisten puolueisiin katsomatta turvaaminen rikoksilta ja väkivallanteoilta eikä tuolla kaartilla ollut mitään luokkatarkoituksia”.

Marraskuussa 1917 Sosiaalidemokraattinen puolue ja ammattijärjestöt julistivat maahan yleislakon. Lakko toteutui myös Mäntässä ja tehdas pantiin seisomaan. Lakon aikana järjestyskaartin jäsenet etsivät suojeluskuntalaisten aseita ja pidättivät laittomasti tehtaan johtajan Gösta Serlachiuksen. Väkivaltaisuuksilta näiden toimien yhteydessä vältyttiin. Tähän ovat saattaneet vaikuttaa miliisin päällikkönä toimineen Heikki Pekosen toiminta ja rauhoittelevat puheenvuorot. Kirjallisia dokumentteja puheenvuoroista ei ole, mutta Pekosen pyrkimys rauhantahtoisuuteen on tullut ilmi niistä lausunnoista, joita hänet tunteneet ovat antaneet Valtiorikosoikeudelle sen tutkiessa Pekosen toimien tuomittavuutta järjestyskaartin johtajana ollessaan.

Joulukuun 1917 ja tammikuun 1918 aikana vain väkivaltaiseen ratkaisuun uskovat voimat pääsivät voitolle monissa järjestyskaarteissa, myös Mäntässä. Näin syntyivät punakaartit. Osa Mäntän kaartilaisista siirtyi kohti etelää liittyäkseen vähitellen muodostuvaan harvaan punaisten joukkojen ”rintamaan”.

Heikki Pekonen ei ollut halukas vallankumouksen edistämiseksi ryhtymään aseelliseen toimintaan, eikä liittynyt punakaartiin. Siitä huolimatta, että hän ei ollut tarttunut aseisiin, hän saattoi pelätä, että hänellä ei kaartissa olleen päällikköasemansa johdosta ollut mahdollisuutta selvitä ilman rankaisua. Tämän välttääkseen hän päätti lähteä pakosalle Mäntän koillispuolella oleviin erämaihin, jotka olivat hänen entisen elämänsä aikana tulleet hänelle tutuiksi.

Poliisin ja suojeluskuntalaisten suorittamista etsinnöistä huolimatta Pekonen onnistuikin olemaan pakosalla vuoden 1918 aikana yli kymmenen kuukautta. Tämän neuvokkuutta osoittaneen pakoilun seurauksena häntä ryhdyttiin nimittämään ”legendaariseksi pakoilijaksi”. Järjestyskaartiin kuuluneiden muutamien Pekosen tovereiden kohtalosta voi päätellä, että piilottelun ansiosta Pekonen onnistui säilyttämään henkensä. Joulukuussa 1918 annettiin päätös punakapinallisten yleisestä armahtamisesta. Päätöksestä ilmeisen tietoisena Pekonen palasi kotitaloonsa Mänttään, jolloin hänet pidätettiin kuulusteluja varten.

Pekosen toimia järjestyskaartin miliisin päällikkönä ja hänen mahdollista kuulumistaan punakaartiin tutkittiin Valtiorikosoikeudessa Hämeenlinnassa. Tutkimisen tuloksena oli, että Pekonen ei ollut punakapinan aikana syyllistynyt niin raskauttaviin rikoksiin, että armahduspäätöstä ei olisi voitu soveltaa häneen. Tästä syystä oikeus päätti 10.1.1919 vapauttaa Pekosen ilman tuomiota.

Kolmas jakso 1921-1951

Saatuaan Valtiorikosoikeudesta vapauttavan tuomion Heikki Pekonen tiesi, että hänellä ei ole paluuta Mäntässä olevaan taloonsa. Sen sijasta hän onnistui v. 1921 löytämään asunnokseen itselleen ja perheelleen Kuoreveden Kaltilan kruununpuiston alueella olevan Kivisilta-nimisen mäkituvan. Tästä alkoikin hänen elämänsä kolmeksi viimeiseksi vuosikymmeneksi aika, joka tasaisuudessaan poikkesi huomattavasti siitä vuoteen 1917 kestäneestä jaksosta, jota voi luonnehtia vaihtelevaksi tai rauhattomaksi.

Valtion metsämaiden asuttamistoimien seurauksena Kivisillan mäkituvasta muodostettiin 1930-luvun alussa itsenäinen tila, jonka jälkeen Pekonen saattoi ryhtyä käyttämään ammattinimikettä pienviljelijä. Kivisilta kuului kruununpuiston alueeseen, jolla vuosikymmenten kuluessa oli muodostunut monilukuinen torppariyhdyskunta.

Kun sitten torpat saavuttivat itsenäisyyden 1930-luvun alussa, niistä muodostui Mustikkamäen vireä pienviljelijäyhteisö.

Asiakirjoihin perustuvaa tietoa ei ole siitä, kuuluiko Pekonen pienviljelijäyhdistyksen perustajiin tai johtohenkilöihin. Voi kuitenkin olettaa, että yhdistystä perustettaessa Pekonen antoi hankkeelle ainakin henkisen tukensa. Näin voi arvella senkin vuoksi, että hänet v. 1933 valittiin Kuoreveden kunnanvaltuustoon, jossa hän edusti pienviljelijöitä. Kunnanvaltuutettuna Pekonen olikin sitten pitkään, vuoteen 1946 saakka.

Pekosen täyttäessä 75 vuotta v. 1939 hänestä julkaistiin Kansan Lehdessä onnittelukirjoitus. Kirjoitus on Pekosta hyvin arvostava ja siinä on muistutettu mm. hänen ansioistaan suuren perheen huoltajana, pienviljelijöiden edun ajajana ja hänen osallisuudestaan Osuusliike Männyn perustamisessa.

Huolimatta siitä, että viimeiset 30 vuotta Pekonen asui Kuorevedellä, hän on pitänyt arvossa yhteyttä Mänttään. Näin voi päätellä siitä, että ensiksi v. 1941 kuollut hänen vaimonsa Severiina, ja sitten hänet itsensä v. 1951 on haudattu Mäntän hautausmaalle.

Orivedellä helmikuussa 2022

Markku Pohja

FRANS HENRIK MULTIALTA KEURUULLE

Frans Henrik Mikael Adaminpoika syntyi 3.10.1864 Jämsässä. Hänen isänsä Adam Abramsson (1821-1870) oli tilanhoitajana eli voutina Jaman talossa, jonka omisti kihlakunnantuomari Walfrid Walden. Adam Abramssonin sukujuuret ulottuvat Mänttään. Hänen isänsä oli Abram Markunpoika (1781-1869), joka oli Mäntän Kivimäen isäntänä 1809-1835. Abram Markunpoika oli puolestaan saanut Kivimäen osana Mäntän talon perinnönjakoa.

Fransin syntymän jälkeisenä seuraavana vuonna **Adam Abramsson muutti** perheineen **Multialle, jossa hänestä tuli Pekolan talon isäntä**. Adamilla oli vaimonsa Maria Elisabet Juhontyttären (s. 1826) kanssa yhteensä yhdeksän lasta. Heistä kuusi oli Fransia vanhempia; häntä vanhempia poikiakin oli viisi. Näin ei ollut odotettavissa, että Fransista tulisi taloon seuraava isäntä. Adam Abramssonin jälkeen talon isännäksi tulikin hänen vanhin poikansa Johan Nestor.

Pekolan talosta Frans Henrik sai sukunimekseen **Pekosen**. Myöhemmin hänestä käytettiin yleisesti, myös tässä kirjoituksessa etunimeä Heikki. Työikäiseksi vartuttuaan Heikki Pekonen etsi uutta ansionmahdollisuutta ja muutti **1885 rengiksi Multian Vilhulan taloon**. Vilhulassa ollessaan Pekonen suoritti asepalveluksen autonomisen Suomen armeijassa.

Multialta Pekonen muutti Keuruulle 1890. Multian seurakunnan pastori on kirjoittanut muutosta tavanomaisen seikkaperäisen muuttokirjan. Sen mukaan Frans Pekonen oli käynyt rippikoulua ja osasi "lukea sisältä välttävästi" huolimatta siitä, että hän ei ollut muutamaan vuoteen käynyt lukusilla.

Myöhemmin, v. 1918, Pekosta kuulusteltiin valtiorikosoikeuden tutkintaa varten. Pekonen kertoi tällöin, että hän oli käynyt vain rippikoulun, mutta osasi lukemisen lisäksi kirjoittaa. [27]. Taidot hänen voi arvella saaneen rippikoulun ohella kotoaan Pekolasta, mistä voi päätellä, että talossa on arvostettu sivistystä. Pekosen hyvästä kirjoitustaidosta osoituksena voi pitää hänen omakätistä allekirjoitustaan Mäntän järjestyskaartin puheenjohtajana v. 1917. Allekirjoitusta voi pitää suorastaan tyylikkäänä. [21]

F.H.Pekosen allekirjoitus v. 1917

KEURUUN ALA-HÄKKISEN ETUMÄEN TORPPAAN VÄVYKSI 1890

Niin kuin edellä on kerrottu, Multian Vilhulan talosta Heikki **Pekonen muutti 1890** Keuruulle, Ala-Häkkisen talon **Etumäen torppaan**. Samana vuonna, 13.9.1890, hänet vihittiin torpan tyttären Severiina Hermannintyttären (s. 8.11.1864) kanssa. Torpparia Etumäen torppaan Heikistä ei tullut, vaan hän asui kasvavan perheensä kanssa kirkonkirjojen mukaan itsellisenä torpan alueella.

MÄNTÄN SILLANPÄÄN TORPPAAN TORPPARIKSI 1899

Heikki Pekonen oli nähtävästi saanut tietää, että Mäntän talon Sillanpään, jo 1800-luvun alussa perustettu torppa oli jäänyt vaille asukkaita. Samoin hän oli varmasti tietoinen siitä, että torpan oli luvattu v. 1903 siirtyvän Mäntän sukuun kuuluvan Matti Arvid Mäntän hallintaan. Tässä tilanteessa **Pekonen oli 20.7.1898** valmis hyväksymään **sopimuksen, jolla Sillanpään torppa siirtyi hänen hallintaansa viideksi vuodeksi**. Sopimus tehtiin Pekosen ja Mäntän tilan v. 1888 omistukseensa saaneen Gustaf Adolf Serlachiuksen kesken. Etumäestä nelilapsiseksi kasvanut perhe muutti Sillanpähän 1899. [17]

SILLANPÄÄN TORPASTA ASUKKAAKSI RISTIMÄEN MÄKITUPAAN 1901

V. 1898 tehdyn sopimuksen mukaisesti Heikki Pekosella olisi ollut oikeus hallita Sillanpään torppaa ja perheen asua siellä viiden vuoden ajan eli vuoteen 1903 saakka. Näin ei kuitenkaan käynyt. Jostakin syystä jo v. **1901 Pekonen perheineen muutti asukkaaksi** Kivimäen tilan maalla **Ristinielessä** olevaan **Ristimäen mäkitupaan**.

Tämän kirjoituksen kirjoittajan kirjassa Mäntän torpat on kerrottu, että Pekonen perheineen siirtyi Kivimäen tilan Juholan torppaan. Tältä osin kertomus on virheellinen. Syynä virheeseen ovat Keuruun seurakunnan rippikirjaan 1900-luvun alkuvuosina hämmäntävästi tehdyt merkinnät. Tosiasiassa Pekonen siirtyi Ristimäen mäkitupaan, joka rippikirjassa on nimetty Tuomiston torpaksi. [15]

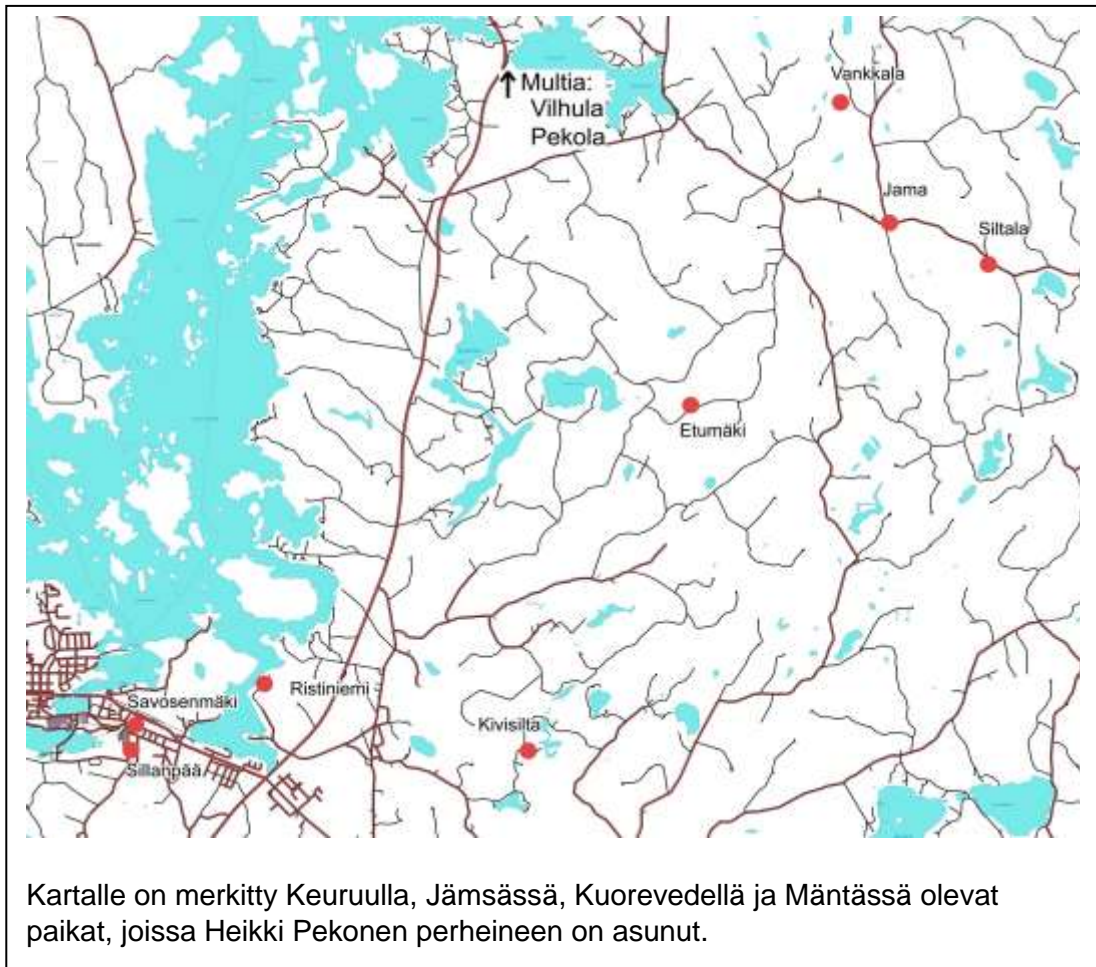
TORPPARIKSI JAMAN TALON MAILLE 1906

Vuoteen 1906 mennessä Heikki ja Severiina Pekoselle oli syntynyt jo kahdeksan lasta. Asuminen Ristinielessä oli varmasti käynyt ahtaaksi.

V. 1906 Pekoselle tarjoutui tilaisuus ryhtyä torppariksi. **28.7.1905** allekirjoitettiin **sopimus, jolla Frans Heikki ja Serafina Pekonen vuokrasivat torpan paikan Jaman tilasta Vihtori ja Julia Jamalta** Jämsän pitäjän Seppolan kylässä. Pontimena Pekosen muutolle Jaman tilalle toimi epäilemättä se, että hän oli syntynyt tilalla ja hänen veljensä Abraham oli tilan isäntänä 1800-luvun loppupuolella. Vihtori ja Juliana Mäki eli Jama olivat saaneet Jaman tilan omistuksensa tammikuussa 1903.

Vuokrasopimuksessa on torpan rajat määritelty yksityiskohtaisesti. Rajapaikat eivät kuitenkaan ole enää paikallistettavissa lukuunottamatta kahta määritelmää. Yhdeltä sivultaan torpan alue rajoittuu Ala-Häkkisen rajaon. Kysymyksessä on Ala-Häkkisen tila, joka sijaitsee Jaman tilan länsipuolella, Keuruun pitäjän alueella. Jaman tilan päärakennus sijaitsi noin 300 metrin etäisyydellä Keuruun rajasta. Toisenkin yksityiskohta sopimuksessa on paikallistettavissa: yhdeltä sivultaan torpan alue rajoittui ”Mäinpään tiehen”. Tämä tie johti Jaman talosta etelän suuntaan Mäinpään torpalle. Torpan paikka sijoittui siis sopimuksen mukaan Jaman talon länsirajalle.

Sopimus tehtiin 40 vuodeksi. Päivätöitä torpparin pitää tehdä vuosittain viikko heinässä ja viikko leikkuussa. Torpparin velvollisuuksiin kuuluu myös pitää kunnossa 50 metrin matkalta maantietä, joka johtaa Jämsästä Roosinpohjaan. Torpparilla on myös velvollisuus toimittaa taloon ”kolme kappaa puolamarjoja, jos niitä on”. Päivätöiden lisäksi torpparin tulee maksaa vuokraa 40 markkaa. [54]

PEKONEN JAMAN TALOSTA EROTETUN SILTALAN TILAN OMISTAJAKSI 1907

Vanhastaan tilojen jakaminen omistusoikeudella oli hyvin rajoitettua. Pääsäännön mukaan voitiin muodostaa vain tiloja, jotka tarjosivat tilan pitäjälle kohtuullisen toimeentulon. 1800-luvun puolivälin jälkeen nähtiin, että tilojen jakamista pitää helpottaa. Maaseudulla oli paljon väestöä, jolla oli halu saada maata viljeltäväkseen. Tilannetta ei enää katsottu voitavan järjestää vuokramaihin perustuvan torpparilaitoksen avulla.

Viljelijäväestön asuttamisen helpottamiseksi maatilojen osittamista helpotettiin. V. 1895 annettiin *Asetus maatilojen osittamisesta*, jonka mukaan voitiin erottaa sellaisia tiloja, joille tuli pinta-alaa vähintään 5 ha. Tiedossa oli, että halukkailla viljelijöillä ei välttämättä ollut varoja itsenäisen tilan hankkimiseen. Tätä tarkoitusta varten sai v. 1896 alkunsa "Tilattoman väestön lainarahasto", joka sittemmin sai nimen "Asutusrahasto".

Jaman tila oli 1900-luvun alkuvuosina päätyntyn sellaiseen omistukseen, että omistaja ei joko kyennyt tai halunnut ryhtyä pitkäaikaiseksi tilan viljelijäksi. Talonpitoon olisi luullut olevan mahdollisuuksia sen vuoksi, että tila käsitti maata kaikkiaan 634 ha, josta metsämaata oli 626 ha. Tilan alue joutui noista ajoista lähtien

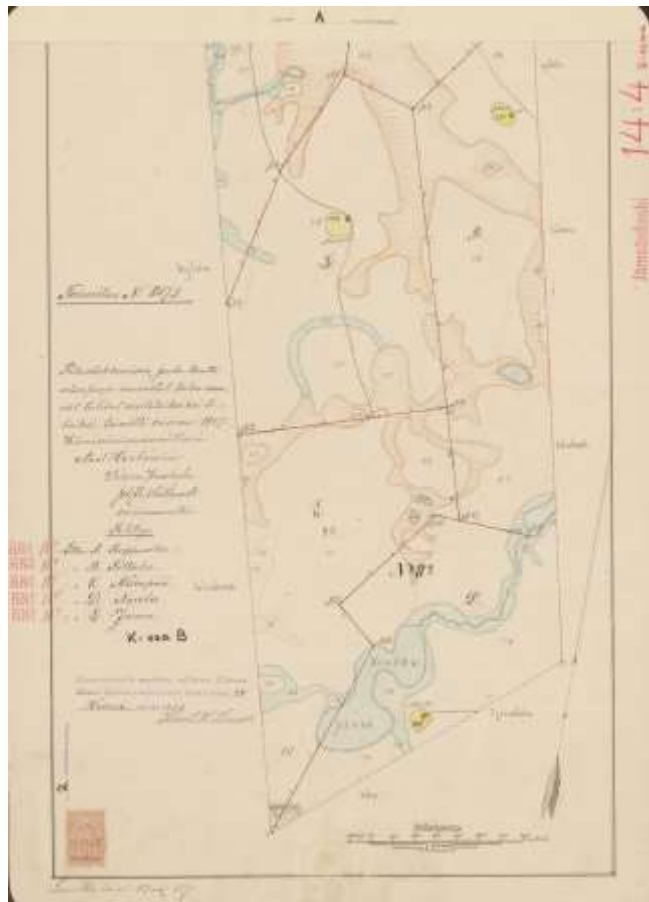
kiinteistökeinottelun kohteeksi. Tällaista kehitystä oli varmasti omiaan ruokkimaan myös metsän hinnan jatkuva voimakas kohoaminen.

Vuosina 1908-1916 ilmestyneissä Sorretun Voima-nimisen lehden numeroissa on päivitelty talon omistuksen toistuvia muutoksia ja talon kauppahinnan jatkuvaa kohoamista huolimatta talon huonosta hoidosta. Lehtijuttuja on varustettu mm. otsikoilla: "Maanhinta kohoaa", "Talo, jota ei asuta", "Hyljätty talo". [62]

Vihtori ja Julia Jamalta Jaman tilan omistus siirtyi Emil ja Hilda Etumäelle 8.10.1906. Heidän ratkaisunsa merkitsi Jaman tilan pirstoutumista. Marraskuun 1906 ja tammikuun 1907 välillä pariskunta myi tilasta neljä suurta maakappaletta. Näistä pienin oli pinta-alaltaan 55 ha ja suurin 118 ha. Maakappaleet erotettiin Jaman tilasta 23.7.- 3.9. 1907 pietyssä maanmittaustoimituksessa.

Jaman tilan siirryttyä Etumäen omistukseen Heikki Pekonen otti tilaisuudesta vaarin. Hän näki mahdollisuuden ryhtyä maanomistajaksi, tai niin kuin tuolloin yleisesti sanottiin, tilalliseksi. **1.1.1907 tehtiin kauppakirja, jolla Heikki ja Severiina Pekonen ostivat Emil ja Hilda Etumäeltä maakappaleen Jaman tilasta 1200 markan kauppahinnalla.** Suoritetussa maanmittaustoimituksessa maakappale muodostettiin Siltala-nimiseksi tilaksi. Pääosin metsämaata käsittävän tilan pinta-ala oli 112 ha, josta uutispeltoa 0.78 ha. [41] ja [55]

Voi kysyä, että kun Pekosen pariskunta oli 28.7.1905 sopinut torpan perustamisesta Jaman tilan maalle ja nyt sitten 1.1.1907 ostanut maakappaleen samasta tilasta, oliko kysymys samasta alueesta. Vastaus kysymykseen on selvä: samasta alueesta ei ollut kysymys. Siltalan tila muodostettiin Jaman tilan itäisestä osasta. Tilan sijoittumisesta voi tehdä johtopäätöksen, jonka mukaan Pekosen pariskunta ei ollut alkanutkaan perustaa torppaa kontrahdissa määritellylle alueelle.

Kartta lohkomistoimituksesta v. 1907, jossa Siltalan tila erotettiin Jaman tilasta. Siltalan tilan alue on merkitty kartalle kirjaimella B. Ote kartasta.

”Tilallisen” luokkaan nouseminen ei kuitenkaan tuonut autuutta Pekosen perheelle. Viimeistään vuoden 1913 kuluessa Heikki Pekonen on nähtävästi tullut tulokseen, että eläminen Siltalan tilalla ei tarjoa perheelle riittävää toimeentuloa. Vanhastaan tilan alueella ei ollut peltoa lainkaan. Metsämaata tilalla kyllä oli paljon, mutta peltoa vain sen verran, kuin Pekonen oli ehtinyt muutaman vuoden aikana raivaamaan.

V. 1914 Pekonen perheineen muutti Mänttään sinne rakentamaansa taloon. Tästä kerrotaan jäljempänä tarkemmin.

Ei ole tiedossa, millä tavalla ja kuinka aktiivisesti Pekonen on ennen v. 1916 pyrkinyt pääsemään eroon Siltalan tilasta. Tiedossa on kuitenkin **10.1.1916 tehty kauppa, jolla F.H. ja Severiina Pekonen ovat myyneet Siltalan tilan** mahdollisesti tamperelaiselle **Oskar Kiljuselle** 5000 markan kauppahinnalla. Kiljunen ei jäänyt omistamaan tilaa pitkään. Jo **16.12.1916 on tehty kauppakirja, jolla Matilda ja Oskar Kiljunen ovat myyneet tilan** tamperelaiselle asioitsija **Einari Hyppölälle** 15.000 markan kauppahinnalla. [56]

Siltalan tilasta v. 1916 tehdyissä kaupoissa maksetut kauppahinnat osoittavat, että Jaman tilan ohella myös Siltalan tila oli joutunut kiinteistökeinottelun kohteeksi.

Huolimatta siitä, että Pekokset olivat myyneet Siltalan kauppakirjalla 10.1.1916, he eivät näyttäneet päässeensä tilasta eroon. Lehdessä Suomalainen julkaistiin **4.6.1917 kuulutus pakkohuutokaupasta. Huutokaupan kohteena** sanotaan olevan **Frans ja Severiina Pekosen omistama Siltalan tila**. Mistä asiassa mahtoi olla kysymys? Ilmeisesti oli kysymys lainasta, jonka Pekokset olivat saaneet Jämsän kunnan tilattoman väestön lainakassasta. Kunta oli hakenut kiinnityksen tilaan sen turvaamiseksi, että laina tulee varmasti maksetuksi. [63]

Pekosten ostettua tilan 1.1.1907 kauppakirjassa oli sovittu kauppahinnaksi 1200 markkaa. Kun Pekokset sitten myivät tilan 10.1.1916, aikanaan tilan ostoon otettua lainaa ei kauppakirjassa ole unohdettu. Kauppakirjassa todetaan, että ”Myöjä ottaa vastatakseen Tilattoman väestön rahasta 800 Suomen markkaa”. Syystä toisesta tämä summa oli jäänyt tilattoman väestön lainakassalle maksamatta, ja tämän takia Pekosia uhattiin tilan pakkohuutokaupalla muistutukseksi velan maksamisesta.

OMAN TALON RAKENTAMINEN MÄNTTÄÄN 1914

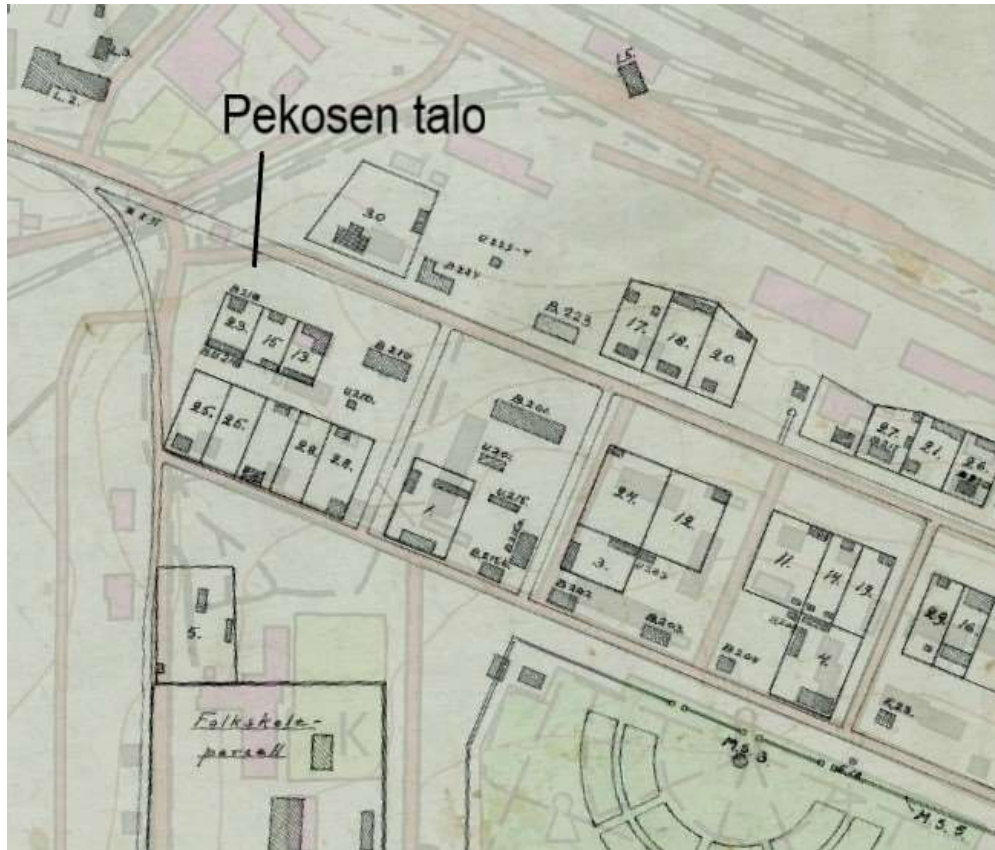
Siltalan tilalta Heikki Pekonen muutti perheineen Mänttään v. 1914. Pekonen pestautui G.A.Serlachius Oy:n palvelukseen ja ryhtyi rakentamaan oman talon. Mahdollisesti jo aikaisemminkin Pekonen oli ollut yhtiön palveluksessa työmiehenä.

14.5.1914 tehtiin **Heikki Pekosen ja yhtiön kesken vuokrasopimus 25 vuodeksi Savosenmäessä sijaitsevasta maapalstasta**. Palsta sijaitsi nykyisin kadunnimien ilmaistuna osoitteessa Santalankatu 2 ja sen pinta-ala oli 687 m². Vuotuinen vuokra palstasta oli sata markkaa. [18]

Vuokrasopimuksen ehdot olivat tiukat, mutta sellaisina yhtiön käyttäminä tavanmukaiset. Sopimukseen sisältyi mm. seuraavia ehtoja:

- alue oli tarkoitettu käytettäväksi vain asuntotonttina
- vuokramies ei saa ottaa ”huoneisiinsa” asumaan yhtiön palvelukseen kuulumattomia henkilöitä

- ”Kauppaliikkeen pitäminen ja oluen tahi juovuttavien juomien anniskeleminen on kielletty.”
- jos vuokraaja eroaa tai hänet erotetaan tehtaan työstä, tulee hänen kolmen kuukauden kuluessa myydä rakennuksensa

Heikki Pekosen Savosenmäkeen rakentaman talon paikka merkittynä v. 1919 laaditulle G.A.Serlachius Oy:n vuokratonttien kartalle.

LIKEMIEHEN OMINAISUUKSIA

Kirjallisiin dokumentteihin sisältyy muutamia merkintöjä, jotka osoittavat Pekosella olleen liikemiehen ominaisuuksia.

Keuruun seurakunnan kirkonkirjojen rikosluetteloon (vuodet 1849-1906) on merkitty, että *Torpparin vävy Frans Henrik Mikko Pekonen eli Etumäki on **sakotettu** v. 1894 **väkijuomain myynnistä***. Sakon suuruus oli Pekosen oman kertoman mukaan 125 markkaa. [27]

Edellä on kerrottu, että Pekonen oli 1899 muuttanut perheineen Sillanpään torppaan 20.7.1898 tehdyn vuokrasopimuksen perusteella. Sopimus oli lyhytaikainen; sen sovittiin kestävän vain viisi vuotta.

Torpasta aiemmin, v. 1886 edellisen torpparin kanssa tehdyn sopimuksen mukaisesti torppari sai laajentaa torpan viljelyksiä ja lisäksi sai raivata vuosittain kymmenen kapanalaa (kapanala = n. 165 m²) kaskimaata. Tämä sopimusehto päti myös

Pekosen kanssa tehdyssä sopimuksessa. Pekosella ei varmasti ollut mitään haluja ryhtyä lyhyen vuokra-ajan puitteissa raivaamaan kaskea. Maanomistajalla, G.A.Serlachiuksella oli puolestaan halu rajoittaa Mäntän tilan käyttöön kohdistuvia rajoituksia.

Tässä tilanteessa allekirjoitettiin **24.3.1899 F.H.Pekosen ja G.A.Serlachiuksen** kesken **kauppakirja**, jossa **Pekonen ilmoitti olevansa valmis luopumaan** omalta hallinta-ajaltaan tästä **hakkuuoikeudesta korvausta vastaan**. Kauppakirjassa tällaisen kaskimaan alaksi todetaan $\frac{1}{2}$ tynnyrinalaa eli 2450 m². Tästä alasta luopuessaan Pekonen sai korvauksena Serlachiukselta 125 markkaa. Kauppaa voi pitää Pekosen kannalta katsoen varsin onnistuneena. [17]

Kirjasessa **Katsaus Osuuskaupan 30-vuotishistoriaan** kerrotaan, että Mäntän Osuuskaupan ensimmäinen sivumyymälä perustettiin v. 1919 Savosenmäkeen Kälviltä ja Koskiselta ostetussa vuokratontilla sijaitsevassa talossa. Talo sijaitsi Heikki Pekosen talon vieressä. Kirjasessa myös kerrotaan, että liikkeen perustajajäsen **F.H.Pekonen oli ennen myymälän avaamista pitänyt vähäistä pakettikauppaa**, nähtävästi omassa talossaan. [3] ja [39]

Heikki Pekonen joutui v. 1918 luopumaan maapalstasta, jonka hän oli 14.5.1914 vuokrannut G.A.Serlachius Oy:ltä. Asiasta kerrotaan jäljempänä.

TYÖVÄENLIIKKEEN MIES

Oman kertomansa mukaan Pekonen on ollut perustamassa Keuruun työväenyhdistystä. Mäntän työväenyhdistykseen hän on kertonut kuuluneensa koko sen ajan, jonka on asunut Mäntässä. Johtavassa asemassa hän ei kertomansa mukaan yhdistyksessä ole ollut. [27]

Mäntän Osuuskaupan, joka sitten myöhemmin muutti nimensä Osuusliike Männyksi, jäsen **Heikki Pekonen** on ollut pitkään. Hän oli yhtenä 32 henkilöstä, jotka **16.12.1915 allekirjoittivat Osuuskaupan perustamiskirjan**. [3]

Osuusliike Männy v. 1941 pidetyssä juhlakokouksessa otettu valokuva liikkeen perustajajäsenistä. F.H.Pekonen toinen oikealta. Kuva julkaistu aiemmin v. 1946 julkaistussa kirjasessa *Katsaus liikkeen 30-vuotiseen toimintaan*.

MÄNTÄN JÄRJESTYSKAARTIN MILIISIN PÄÄLLIKÖKSI MARRASKUUSSA 1917

Marraskuussa 1917 Pekonen valittiin Mäntän järjestyskaartin miliisin päälliköksi. Tässä toimessa hän oli vajaan kolmen kuukauden ajan seuraavan vuoden tammikuun lopulle. Järjestyskaartin ja siinä mukana Pekosen toiminnasta kerrotaan jäljempänä.

PAKOILU V. 1918 HELMIKUUSTA JOULUKUULLE

Heikki Pekonen ei ollut halukas osallistumaan asein käytävään sisällissotaan, joka Mäntässä käynnistyi 31.1.1918. Kirjassa *Mäntän sankarit* Kunto Ruokolainen kertoo, että Pekonen lähti muiden järjestyskaartiin kuuluneiden mäntäläisten kanssa etelään, Lylyyn, mutta ei siellä osallistunut punakaartin toimintaan. [10]

Valtiorikosoikeuden pöytäkirjaan (10.1.1919) on kirjattu Heikki Pekosen kertomus pakoilustaan. Pekonen kertoi, että hän oli helmikuun 4. päivään 1918 saakka ollut kotonaan Mäntässä, minkä jälkeen hän oli lähtenyt Jämsään sydänmaille vaimonsa luo, joka oli paennut jo aiemmin. Suunnitelmissa hänellä oli ollut, että hän voisi palata takaisin Mänttään. Hän oli kuitenkin saanut kuulla, että hänet ammuttaisiin, minkä vuoksi hän oli jatkanut piileskelyään vangitsemiseensa asti. [37]

Viimeistään kesäkuussa 1918 oli käynyt ilmi, että yksi Mäntän punakaartin aktiiveista oli kateissa. Tämän johdosta Suomen suojeluskuntien esikunnan tiedusteluosasto lähetti 17.6.1918 Mäntän suojelukunnalle kirjeen, jossa kehoitettiin suojeluskuntaa ryhtymään toimenpiteisiin Heikki Pekosen pidättämiseksi. [24]

Asiakirjoihin ei sisälly yksityiskohtaisia tietoja siitä, millä tavoin Pekonen pystyi hankkimaan riittävästi elintarpeita ”Jämsän sydänmailla”. Todennäköisesti apua hän sai torpista, jotka sijaitsivat Jämsän lisäksi Kuoreveden, Koskenpään ja Keuruun alueella. Myös Mäntässä Pekosen tiedetään pakomatkan aikana käyneen. Muutamissa torpissa asui Heikki Pekosen sukulaisia ja on hyvin uskottavaa, että hänen piileskelynsä suhtauduttiin suopeasti.

Eräästä pakopaikasta on jäänyt muistitietoa. Heikki Pekosen v. 1893 syntynyt tytär Ida Elviira Pekonen oli emäntänä **Vankkalan** mäkituvassa, joka sijaitsi Jämsän (aikaisemmin Koskenpään) ja Keuruun rajan tuntumassa lähellä Huhkojärveä. **Ida Pekosen pojantytär Elvi Koivuranta** on kertonut isoäitinsä muistelleen, että Heikki Pekonen piilotteli Vankkalan pirtin lattian alla ja lähellä olevassa Huhkovuoressa. Todennäköisesti juuri Vankkalaan oli jo aiemmin

Kuva Vankkalan tilan pihapiiristä mahdollisesti 1960-luvulta. Taustalla Huhkovuoren rinnettä. Kuvan omistaa Elvi Koivuranta.

paennut Heikki Pekosen vaimo Severina lapsineen. [61]

Vankkalaan liittyy myös toinen muistitieto, jonka on kertonut **Martta Vormisto** (o.s. Mäkinen, s. 1910). Vormistoa on haastateltu v. 1992. Hänen syntymäkotinsa, Rantalan pikku tila on noin puolen kilometrin päässä Kivisillan tilasta, johon Pekonen perheineen muutti v. 1921. Vormiston muistaman tarinan mukaan kerran Pekosta tultiin etsimään Vankkalasta. Pihalla oli hevosekärryissä hakokuorma. Pidättäjät arvelivat, että Pekonen löytyisi kuormasta. Kuormaa pisteltiin pistimellä. Pidättäjillä oli etsinnöissä apunaan myös koira. Sekään ei kuitenkaan saanut Pekosesta vihiä. [57]

Pekosella oli perusteltuja syitä piileskelylle. Sen seurauksena hän säilytti henkensä. Vuoden 1918 kevään ja kesän kuluessa Pekonen on varmasti saanut tietää, minkälainen kohtalo oli koitunut muutamalle hänen kaartinaikaiselle toverilleen. Suojeluskuntalaiset teloittivat Adiel Jussilan, Arvid Raiskinmäen ja Julius Varpeniuksen 9.3.1918, Yrjö Korvensyrjän 10.4.1918 ja Toivo Vainion 21.6.1918. Jussila, Raiskinmäki ja Varpenius olivat olleet haluttomia ryhtymään aseellisiin taisteluihin ja pyrkivät välttymään niiltä ryhtymällä piileskelemään kotiseudullaan. Piileskely päättyi maaliskuussa, minkä jälkeen pidätetyt vietiin ammuttaviksi Lietunniemeen.

Yrjö Korvensyrjä oli muiden mänttäläisten punakaartilaisien mukana päätynyt Tampereelle, mutta arveltuaan punaisten taistelun toivottamaksi, halusi palata takaisin kotiseudulle. Mänttään saakka hän ei päässyt, vaan suojeluskuntalaiset ampuivat hänet Vilppulan Hopunmäessä. Toivo Vainiota oli kuulusteltu Hämeenlinnan vankileirillä. Kuulustelua oli määrä jatkaa Mäntässä. Kuulusteltavaksi Vainio ei kuitenkaan päässyt sen vuoksi, että hänet ammuttiin Isonniemen kivilouhimolla. [10]

12.12.1918 Heikki Pekonen pidätettiin kotonaan Mäntässä. Talvi oli alkamassa, mutta sitäkin merkittävämpi syy antautumiselle oli tieto kapinallisten yleisestä armahtamisesta. [27]

Suomen itsenäistymisen jälkeen maan valtiollinen järjestys oli vielä keväällä 1918 valinkauhassa. Toukokuussa nimitettiin ”korkeimman vallan haltijaksi” **P.E.Svinhufvud**, joka sitten myöhemmin, v. 1931 valittiin tasavallan presidentiksi. Korkeimman vallan haltijana Svinhufvud **teki 7.12.1918 päätöksen, jossa pääosassa oli kapinasta jo tuomittujen vankeusrangaistusten alentaminen.** Päätökseen sisältyi myös kohta joidenkin syyllisten armahtamisesta. Armahdus voitiin antaa niille, joita ei vielä ollut rikoksista syytetty. Armahduksen ehdot on määritelty päätöksen kohdassa 4):

Tänä vuonna puhjenneeseen kapinaan liittyneiden henkilöiden syyttäminen valtiopetoksesta tahi maanpetoksesta taikka rikoksesta julkista viranomaista tahi yleistä järjestystä vastaan tahi yleistä vaaraa tuottavasta rikoksesta tahi sellaisesta rikoksesta toisen vapautta vastaan, kuin Rikoslain 25 luvun 1, 9 tai 10 §:ssä sanotaan, kotirauhan rikkomisesta tai laittomasta kotietsinnästä taikka rikoksesta toisen omaisuutta vastaan on raukeava, ellei heitä ole vielä pantu syytteeseen sanotuista rikoksista. Tästä yleisestä armahduksesta jäävät kuitenkin osattomiksi ne, jotka ovat olleet edellä mainittujen rikoksien yllyttäjinä taikka joilla kapinaliikkeessä on ollut johtava asema tahi jotka ovat tekeytyneet syypäiksi murhapolttoon tahi

avunantoon sellaiseen rikokseen tai sen yritykseen, niin myös ne, jotka ovat paenneet maan ulkopuolelle eivätkä vielä ole palanneet. [42]

POLIISIKUULUSTELU VALTIORIKOSOIKEUDEN SYYTETTÄ VARTEN 13.12.1918

Kun **Pekonen** oli pidätetty, häntä **kuulusteltiin Mäntän poliisikamarissa 13.12.1918. Kuulustelijoina olivat Mäntän tehdasalueen poliisikomisario Yrjö Ilmari Virtanen ja poliisikonstaapeli Kustaa Arokallio.** Todistajana paikalla oli myös suojeluskunnan esikuntaan kuuluva insinööri Adolf Klingstedt. [27]. Klingstedt siis kuului suojeluskunnan johtajiin, mutta samaa aatesuuntaa edusti myös Yrjö Virtanen. Hänet oli marraskuussa 1918 valittu toimeensa, josta hän sai palkan G.A.Serlachius Oy:ltä. Seuraavana vuonna hänet valittiin Vilppulan piirin nimismieheksi. Käytännössä Virtasen oli valinnut tehtävänsä Gösta Serlachius, joka sisällissodan puhjettua oli toiminut valkoisen hallituksen joukkojen pääintendenttinä. Mäntän historiassa Yrjö Virtanen mainitaan myös v. 1930, jolloin hän osallistui ”Isänmaallisten kansalaisten” kokoukseen. Tiukkana järjestyksen miehenä tunnettu ja Lapuan liikkeen johtajiin Mäntässä kuulunut Virtanen oli nimismiehen virassa vuoteen 1933 saakka. [8]

Kuulustelussa Pekonen tunnusti, että hänet oli valittu ”Järjestyskaartin miliisiosaston ylipäälliköksi”. Samoin hän totesi, että ”Järjestyskaartin tehtävänä oli ollut järjestyksen ylläpitäminen ja kaikkien kansalaisten, puolueisiin katsomatta, turvaaminen rikoksilta ja väkivallanteoilta eikä tuolla kaartilla ollut mitään luokkatarkoituksia”. Kuulustelussa esitettyihin kysymyksiin Pekonen antoi vältteleviä vastauksia. Hän ei ollut halukas kertomaan kaartissa olleiden tovereidensa nimiä oletettavasti uskoen, että nämä henkilöt joutuisivat kokemaan vaikeuksia siinä tapauksessa, että he olisivat yhä hengissä. Lopputoteamuksena **kuulustelija Yrjö Virtanen on merkinnyt saaneensa ”Pekosen käytöksestä mitä epäilyttävimmän käsityksen”.** [27]

SYYTETTYNÄ VALTIORIKOSOIKEUDESSA

Kuulustelun jälkeen **Pekonen passitettiin Hämeenlinnan pakkotyölaitokseen,** joksi Hämeenlinnan vankileiri oli muutettu syyskuussa 1918. Edessä oli Pekosen mahdollisten rikosten käsittely Valtiorikosoikeudessa. Tällaisia tilapäisiä tuomioistuimia asetettiin Suomeen useita. Pekosen asian käsittely kuului oikeuden 43. osastolle, joka toimi Hämeenlinnassa. Tuomiosituinkäsittely oli tarpeen sen vuoksi, että punakapinallisten armahduspäätös (7.12.1918) ei ollut ehdoton. Armahdus ei koskenut mm. henkilöitä, jotka olivat syyllistyneet murhapolttoon tai olleet kapinaliikkeessä johtavassa asemassa.

Pekosen asiaa käsiteltiin oikeudessa kahdesti: 27.12.1918 ja 10.1.1919.

Oikeuden istunnoissa oli puheenjohtajan lisäksi läsnä neljä jäsentä sekä syyttäjä ja syytetty. Jälkimmäisessä istunnossa Pekosella oli oikeudenkäyntiavustajana lakitieteiden kandidaatti Eino Pekkala. Oikeudenkäynnissä tuolloin noudatetun yleisen periaatteen mukaisesti todistajia ei henkilökohtaisesti kuultu.

Oikeudenkäynti perustui kirjallisiin dokumentteihin. Pekosen kuulustelupöytäkirjan lisäksi näitä olivat Mäntän suojeluskunnan keräämät tiedot Pekosen toiminnasta ja

kuulustelukertomukset, joita oli laadittu kuulusteltaessa vankileireillä olleita Pekosen tunteneita henkilöitä. Näiden asiakirjojen perusteella oikeuden syyttäjä on muodostanut käsityksen syytteestä Pekosta vastaan.

Oikeuden asiakirjoihin sisältyy lisäksi 11 kirjelmää, joissa on esitetty Heikki Pekosen syyttömyydestä todistavia lausuntoja. Allekirjoittajia kirjelmissä on yhteensä 23. Osa on ilmoittanut olevansa valmis vannomaan lausuntonsa.

Kun Pekosen asiaa käsiteltiin oikeudessa ensimmäisen kerran **27.12.1918, syyttäjä vaati** hänelle ”**rangaistusta avunannosta valtiopetokseen**”. Pekosen esitettyä vastineensa syyttäjä on nähtävästi todennut todistusaineiston vaillinaiseksi ja pyysi asian käsittelylle lykkäystä ”todistaakseen, että vastaaja on ollut johtavassa asemassa punakaartissa”. Oikeus ei nähnyt estettä lykkäämiselle. Asian **käsittely määrättiin jatkettavaksi 10.1.1919. Tällöin Pekosen asia myös ratkaistiin.** [36] ja [37]

Erityisesti seuraavat asiat olivat esillä arvioitaessa sitä, tulisiko Pekonen tuomita osallisuudesta valtiorikokseen:

- ottiko Pekonen osaa aseiden takavarikointiin?
- ottiko Pekonen osaa Serlachiuksen pidättämiseen?
- ottiko Pekonen osaa Mäntän kahakkaan?
- kuuluiko Pekonen punakaartiin?

Seuraavassa käsitellään Pekosta kohtaan esitettyjä syytöksiä yksityiskohdittain.

OTTIKO PEKONEN OSAA ASEIDEN TAKAVARIKOINTIIN?

Yhteiskunnallinen ilmapiiri kiristyi syksyn 1917 aikana niin, että sosiaalidemokraattinen puolue ja ammattijärjestöjen asettama Vallankumouksellinen keskusneuvosto julistivat 13.11. maahan yleislakon. **Mäntässä suurlakko pantiin toimeen 15.11. ja tehdas pantiin seisomaan. Lakko Mäntässä lopetettiin 21.11.** [8] ja [12]

Vastikään perustetun järjestyskaartin jäsenillä ei ollut aseita, mutta tiedettiin, että vastapuolella niitä oli. Kaartilaiset päättelivät, että aseellisista vastustajista olisi vaaraa mahdollisten väkivaltaisuuksien puhjetessa. Tämän vuoksi katsottiin, että aseet pitäisi vastustajilta kerätä pois.

17.11. muutamat kaartilaiset lähtivät kiertämään taajamaa ja lähiympäristöä tarkoituksena takavarikoida aseet. Muutamia aseita saatiinkin Gösta Serlachiuksen lisäksi mm. Johannes Gummeruksen, Antti Kronholmin ja apteekkari Axel Ivar Aschanin asunnoista. [12]

Kun Heikki Pekosta kuulusteltiin (13.12.1918), todistajana paikalla ollut Adolf Klingstedt kertoi saaneensa kuulla, että ”punakaartin päällikkönä Pekonen oli ottanut osaa aseryöstöjen suunnitteluihin ja päätökseen **paikkakunnan poliisien aseista riisumisesta**”. Kun kuulustelija kysyi Pekoselta, ”miksi järjestyskaarti oli riisunut aseista paikkakunnan poliisit”, **Pekonen vastasi, että se tapahtui vastoin hänen tahtoaan.** [27]

Ottiko Pekonen siis osaa aseiden takavarikointiin? Tähän kysymykseen ovat vastanneet yhteisellä lausunnolla **puuseppä Emil Kaakkolahti ja kirvesmies Sakari Lindén** sekä erikseen **varastonhoitaja Matti Huttunen**. Kaakkolahti ja Lindén todistavat, että ”talonomistaja F.H.Pekonen oli sinä päivänä suurlakkoaikana v. 1917, jolloin venäläisen sotaväen ja työväen toimesta aseitten etsintöjä Mäntässä toimeenpantiin, Mäntän Osuuskaupan palkkaamana myymässä sikäläisen elintarvelautakunnan lihaa kauppahallissa eikä ollut aseitten etsintöjä toimeenpanemassa”. [30]

Varastonhoitaja **Matti Huttunen** kertoo, että sinä päivänä, jolloin aseita takavarikoitiin, hän kulki yhdessä Pekosen kanssa illalla noin klo 5:n aikaan Mäntän Osuuskaupasta kohti Savosenmäkeä, jossa molemmat asuivat. ”Matkalla näimme aseiden etsintäjoukkoja erään talon ympärillä, mutta menimme suoraa päätä sivuitse suoraan kotiimme Savosenmäkeen.” [32]

Ottiko Pekonen siis osaa aseiden takavarikointiin? Ilmeisesti ainakaan suoranaisesti ei ottanut. Olisiko hän voinut estää sen järjestyskaartin miliisiosaston ylipäällikkönä? Tähänkään hänellä ei käytännössä ollut mahdollisuuksia. Aseiden takavarikointiin oli kautta Suomen saatu sosiaalidemokraattisen puolueen ja ammattijärjestön johdon tuki. [12]

OTTIKO PEKONEN OSAA SERLACHIUKSEN PIDÄTTÄMISEEN?

Suurlakko julistettiin päättyneeksi 19.11. Seuraavana päivänä tehtaan johtaja Gösta Serlachius ilmoitti, että tehdasta ei käynnistettäisi ennen kuin takavarikoidut aseet olisi luovutettu takaisin. Samoin hän ilmoitti, että lakkoon osallistuneita ei otettaisi takaisin töihin.

Lakko oli sulkenut myös muut paperitehtaat Suomessa. Työnantajaliitto päätti, että tilanne vaati yhteisiä vastatoimia. Sen vuoksi piti järjestää hätäkokous Helsingissä.

20.11. Serlachius lähti yhdessä vaimonsa Sissin kanssa **Vilppulaan matkustaakseen junalla Helsinkiin**. Häntä kuitenkin estettiin astumasta junaan, ja sen sijasta hänet vietiin Vilppulan työväentalolle. Sissi Serlachius sai lähteä takaisin Mänttään. Serlachius vietiin Vilppulasta Mäntän työväentalolle. Vilppulaan oli saapunut Paperiteollisuustyöväen liittosihteeri Valter Vihriä. Vihriä pyrki painostamaan Serlachiusia hyväksymään sitoumuksen, jonka mukaan kaikki työläiset otettaisiin tehtaalle takaisin töihin. Tähän Serlachius ei ilmoittanut voivansa suostua. Hänen kantansa oli, että ketään aseiden kotietsinnöissä mukana ollutta ei otettaisi takaisin töihin. Mihinkään neuvottelutulokseen Vihriän ja Serlachiuksen kesken ei päästy. Serlachiuksen annettiin kuitenkin lähteä työväentalolta kotiinsa Mäntän linnaan.

Työnantajaliiton yhteinen kanta lakkoon oli edelleen muodostamatta. Siksi Gösta Serlachius näki välttämättömäksi pyrkiä pääsemään Helsinkiin. Matkustaminen junalla Vilppulan kautta koettiin vaaralliseksi. Sen vuoksi päädyttiin käyttämään kiertotietä, joka kulki hevosreellä Kuoreveden Hallin ja Länkipohjan kautta Kuhmoisiin. Sieltä matka jatkui autokyydillä Helsinkiin. Serlachius ei enää vuoden 1917 kuluessa palannut Mänttään.

Paperikoneet Mäntässä käynnistettiin joulukuussa sen jälkeen, kun takavarikoidut aseet oli palautettu omistajilleen. [14]

Kun Pekosta kuulusteltiin (13.12.1918), todistajana paikalla ollut **Adolf Klingstedt sanoi tietävänsä, että Pekonen oli ”marraskuun suurlakon aikana ollut läsnä työväentalolla, kun tirehtööri Serlachiusta** ja hänen vaimoan oli siellä pidetty vangittuna ja **uhattu heidän henkeään**”. Pekonen oli Klingstedtin mukaan esiintynyt siellä johtohenkilönä.

Kuulustelupöytäkirjaan on merkitty, että ”kuulusteltaessa Pekonen antoi hyvin sekavia vastauksia koettaen kaikin tavoin päästä vastaamasta suoraan kysymykseen”. Tästä voi päätellä, että osuudestaan Serlachiuksen pidättämiseen Pekonen ei ole halunnut kertoa. [27]

Mikä oli Pekosen rooli Serlachiuksen pidättämisessä? **Pekosen rauhantahtoisuuden puolesta** todistavasta toiminnasta ovat antaneet lausunnot **työnjohtaja K.Järvinen** (Kustaa Järvinen) ja **räättäli K.Lahtinen**.

Etenkin Kustaa Järvisen 6.1.1919 antamasta seikkaperäisestä lausunnosta saa selkeän kuvan Pekosen toiminnasta. Lausunnossa näkökulma poikkeaa siitä, mitä Serlachius itse on tapahtumasta kertonut.

Kustaa Järvinen sanoo seuranneensa asioitten kulkua suurlakon aikana Mäntässä. Hänen tietämänsä mukaan Serlachiuksen pariskuntaa eivät vanginneet mänttäläiset vaan Vilppulan järjestökaarti. Tapahtuneesta saatiin Mänttään tieto, ja ”koska pelättiin pahinta vilppulalaisten puolelta heitä kohtaan, Mäntän työläiset lähettivät Vilppulaan lähetystön saadakseen heidät vapaaksi”. Järvisen tietämän mukaan mänttäläiset myös onnistuivat Serlachiuksen vapauttamisessa, mutta ”vilppulalaiset varoittivat Mäntän lähetystä hengen uhalla vapauttamasta vankeja, kun heitä lähdettiin kuljettamaan Mäntän työväentalolle”. Lopulta Serlachiukset vapautettiin Mäntän työväentalolta ”työläisten tahdosta”.

Talonomistaja F.H.Pekosen osuudesta Järvinen toteaa, että Pekonen ei ollut Vilppulassa Serlachiuksen pariskuntaa vangittaessa. Samoin ”Pekonen kehoitti yleisöä olemaan rauhallisena ja käyttäytymään siivosti vangituista kohtaan eikä hyväksynyt minkäänlaista väkivaltaista kohtelua vangituille”. Samana iltana kun vangitut olivat jo vapaana ja saatetut kotiinsa, Järvinen tuli yhdessä Pekosen kanssa kotiinsa. Miehet keskustelivat päivän tapahtumista ja ”Pekonen totesi olevansa iloinen, että vangitsemisasiasi meni näinkin rauhallisesti, että ei tapahtunut mitään suurempia selkkauksia tällaisena mielten kuohun aikana”. [34]

Räättäli K.Lahtisen lausunto on sisällöltään samansuuntainen edellä selostetun Kustaa Järvisen lausunnon kanssa. Lausunnossaan Lahtinen toteaa, että Pekonen ei ollut ”siinä tilaisuudessa Vilppulassa, jolloin Vilppulan järjestökaarti vangitsi herra tirehtööri Serlachiuksen ja hänen rouvansa, sillä Pekonen oli silloin Mäntässä eikä Pekonen ole millään tavalla vaikuttanut heidän vangitsemiseensa”. [35]

Oliko Pekosella siis osa Serlachiuksen pariskunnan vangitsemisessä? Pekosen syyttömyyttä todistavien lausuntojen mukaan Pekosella ei ollut vangitsemiseen osaa. Etenkin Kustaa Järvisen antamasta lausunnosta on pääteltävissä, että Pekonen tapahtumain edetessä on pikemminkin pyrkinyt turvaamaan Serlachiuksen

pariskunnan fyysisen koskemattomuuden. Näin voi todeta, että Pekonen on omalta osaltaan ollut vaikuttamassa siihen, että Gösta Serlachiukseen ei kohdistettu fyysistä väkivaltaa, vaan Serlachius selvisi tapahtuneesta kokien vain syvää ahdistusta.

OTTIKO PEKONEN OSAA MÄNTÄN KAHAKKAAN?

Joulukuun 1917 ja tammikuun 1918 aikana suhteet työväen järjestyskaartien ja suojeluskuntien kesken kärjistyivät entisestään, myös Mäntässä. Sisällissodan käynnistyessä Mänttä ehti olla sotatapahtumien näyttämönä tammikuun lopulla vain yhden päivän. Valkoisten rintaman lähestymisestä huolestuneet Vilppulan kaartilaiset panivat **tammikuun 31. päivän vastaisena yönä toimeen hyökkäyksen Mäntän suojeluskuntaa** vastaan. Kohteeksi otettiin **Gösta Serlachiuksen asunto Mäntän linna**, jonne kaartilaisjoukkoihin nähden lukumääräisesti pienempi joukko suojeluskuntalaisia oli asettunut puolustautuakseen. Paikalle kerääntyi myös mänttäläisiä kaartilaisia. Yhteistuumin kaartilaiset yrittivät räjäyttää tiensä linnaan sisälle, mutta omatekoinen räjähdde ei toiminut.

Kaartilaisten hyökkäysintö Serlachiuksen ”kivimuuria” vastaan sammui pian osittain siitä syystä, että kuultiin Keuruun suojeluskuntalaisten olevan matkalla Kolhoon. Lyhyen yhteenoton, *Mäntän kahakan*, jälkeen suurin osa seutukunnan kaartilaisista pakeni Vilppulan eteläpuolelle Lylyyn saakka. [12]

Kun Pekosta kuulusteltiin (13.12.1918), kuulustelussa mukana ollut insinööri Adolf Klingstedt sanoi tietävänsä, että ”kapinan tammikuussa alkaessa Pekonen oli ollut työväentalolla johtajana ja tällöin oli punakaartin johto antanut määräyksen ryöstää räjähdysaineet ja petrolin Mäntän paperitehtaan makasiinista, jotta niillä olisi tuhottu tirehtööri Serlachiuksen talo, jossa valkoiset olivat piiritettyinä”.

Kuulustelupöytäkirjasta on luettavissa, että myöskään tähän Klingstedtin esittämään väitteeseen Pekonen ei ole halunnut vastata. [27]

Kysymykseen siitä, osallistuiko Pekonen Mäntän kahakkaan, ovat antaneet lausunnon työnjohtaja Kustaa Järvinen ja kansakoulun opettajatar Lilli Ahlberg sekä yhteisen lausunnon talonomistaja Maria Helminen ja työmies Einari Mäkinen. **Kustaa Järvinen** on ollut valmis todistamaan, että **F.H.Pekonen ”oli tämän vuoden tammikuun 31. päivän vastaisen yön kotona** samoin seuraavan päivän, jonka päivän aamuna Vilppulan ja Kolhon punakaarti tuli Mänttään, jotenka **hänellä ei ollut sanottuna aamuna myös tietoa edeltäpäin koko kapinan alusta**”. Järvisen lausunnossa aikamääre ”tämän vuoden” tarkoittaa vuotta 1918. [31]

Lilli Ahlbergin, Maria Helmisen ja Einari Mäkisen lausunnot Pekosen olinpaikasta ovat yhtäpitäviä Kustaa Järvisen antaman lausunnon kanssa. [28] ja [29]

KUULUIKO PEKONEN PUNAKAARTIIN?

Sisällissodan käynnistymistä edeltäneistä tapahtumista kerrotaan esim. v. 1992 julkaistussa teoksessa ”Itsenäistymisen vuodet 1917-1920”. (Manninen, Luntinen)

Kirjan mukaan järjestysvallan yleinen heikkous ja kasvavat yhteiskunnalliset vastakohtaisuudet radikalisoivat työväestön suojajoukkoja ja niistä muodostui syksyllä 1917 työväen järjestyskaarti. Sosialidemokraattisen puolueen ja

ammattijärjestön edustajat laativat 23. lokakuuta kaartille säännöt. Nimeksi kaartille päätettiin ”järjestyskaarti”. Kaartin tehtävänä oli suojella työväen yhdistys-, lausunto- ja painovapautta sekä yleensä olla työväenluokan oikeuksien turvana. Kaartit muodostivat vastavoiman porvarillisille suojeluskunnille.

Kirjan mukaan Keuruulle järjestyskaarti perustettiin marraskuun alussa. [9]

Mäntän suojeluskunnan perustamisen tarkka päivämäärä ei ole tiedossa. Pohjois-Hämeen suojeluskuntien historiasta kertovassa kirjasessa on todettu, että perustamista ennakoivat toimet käynnistyivät lokakuussa. Kirjasessa on myös kerrottu suojeluskunnan esikunnan toimihenkilöt. Samoin kirjasessa kerrotaan, että ”marraskuun lakko yllätti meidät kesken töittemme”. Maininnasta voi päätellä, että **suojeluskunta on tullut perustetuksi marraskuun alkupäivinä**, ennen 15. päivää, jolloin lakko Mäntässä aloitettiin. [1]

Myöskään Mäntän työväen järjestyskaartin perustamisen tarkka päivämäärä ei ole tiedossa. Uskottavaa on, että järjestyskaartia perustettaessa on ollut tiedossa, että suojeluskunta Mänttään oli jo perustettu tai ainakin sen perustaminen oli vireillä. Kun muutamia punakaartilaisia on kuulusteltu, he ovat kertoneet oman muistikuvansa järjestyskaartin perustamisesta.

Selluloosatehtaan työmiestä **Nikolai Karlssonia** on kuulusteltu Mäntässä 8.5.1918. **Hänen kertomansa mukaan punakaarti Mänttään perustettiin marraskuussa.** Kaartin johtajiin kuului mm. Heikki Pekonen. [23]

Sittemmin teloitettua vahtimestari Toivo Vainiota kuulusteltiin Hämeenlinnassa 20.6.1918. Hänen kertomansa mukaan punakaarti Mäntässä perustettiin ennen suurlakkoa. Kaartin perustamiseen oli tullut käsky Tampereelta sosialidemokraattisen puolueen vaalipiiritoimikunnalta. [25]

Mäntän työväenyhdistyksen aktiiveihin kuulunutta muurari August Aleniusta kuulusteltiin 21.6.1918 Hämeenlinnan vankileirillä. Alenius kertoi, että punakaartin (järjestyskaartin) perustamiskäsky tuli Työväen järjestyskaartin ylipäälliköltä Ali Aaltoselta. [26]

Edellä kerrotuissa kuulusteluissa (Karlsson, Vainio, Alenius) kuulusteltavat ovat kertoneet ”punakaartin perustamisesta”. Todellisuudessa tässä vaiheessa, marraskuun alkupäivinä, oli kysymys työväen järjestyskaartin perustamisesta. Kuulusteltavien ”haksahdusta” kaartin nimitysten suhteen ei tarvitse ihmetellä. Noiden aikojen jälkeenkin punakaartit ja järjestyskaartit ovat hyvin yleisesti tulleet leimatuksi yhdeksi ja samaksi kaartiksi, myös noita aikoja koskevassa kirjallisuudessa.

Mäntän järjestyskaartin perustamiseen liittyvät asiakirjat lienevät hävinneen. Kaartin **alkuajoilta on** kuitenkin **olemassa** yksi **24.11.1917** päivätty **pöytäkirja**, joka on arkistoitu valtiorikosoikeuden arkistoon selvitetäessä Heikki Pekosen osallisuutta punakapinassa. Asiana pöytäkirjassa on kysymys aseiden luovuttamisesta takaisin prokuristi Folke Spiikille, joka oli ollut mukana 17.11.1917 tehtaan puolustajien ja työväen välille syntyneessä kahakassa.

Pöytäkirja osoittaa, että mäntäläinen työväki oli kyllä järjestäytynyt, mutta järjestöjen keskinäinen toimivalta ei ollut täysin selvillä. Pöytäkirjassa todetaan, että ”niin

järjestävä toimikunta kuin **kaartin johtokunta** ei ole vielä asiaa loppuun käsitellyt". Pöytäkirjan ovat "**Mänttän järjestöjen keskustoimikunnan**" puolesta allekirjoittaneet puheenjohtaja August Alenius ja sihteeri Hilja Lehtinen sekä "**Kaartin johtokunnan**" puolesta puheenjohtaja F.H.Pekonen ja sihteeri Julius Lehtosaari. Pöytäkirjan uskottavuuden vakuudeksi se on varustettu **Mäntän Työväenyhdistyksen leimalla**. [21]

Järjestyskaartin ja sen mukana Heikki Pekosen toiminta oli aktiivista suurlakon 15. – 21.11.1917 aikana. Näistä toimista on kerrottu edellä.

Marraskuun suurlakon jälkeen työväenkaartien välille alkoi muodostua sovittamattomia ristiriitoja. Kaartien jäsenistössä alkoi päästä vallalle näkemys, että ilman väkivaltaan pohjaavaa toimintaa asioita ei saada ratkaistuksi. 6.1.1918 Helsingin järjestyskaarti järjestäytyi punakaartiksi. [9]

Muodollisesti ja lopullisesti yhteiskunnan kahtiajakautuminen toteutui vuoden 1918 tammikuun lopulla. Suojeluskunnat julistettiin 25.1.1918 hallituksen joukoiksi. 26.1.1918 järjestyskaartien yleisesikunta ja Helsingin punakaartin esikunta päättivät yhdistyä ja muodostaa yhdessä Suomen punaisen kaartin yleisesikunnan. Tällöin syntyi Suomen punainen kaarti, kansalaissodan punainen armeija. [5]

Edellä on jo kerrottu, että **Nikolai Karlssonia** kuulusteltiin Mäntässä 8.5.1918. Muun ohella Karlsson kertoi, että "**hän oli ollut (Mäntän) työväenyhdistyksen kokouksessa 30.1.1918, ja tällöin punakaarti perustettiin uudelleen syystä, että odotettiin vallankumousta**". [23]

Karlssonin kertomuksesta voi päätellä, että Mänttään oli tullut "korkeammalta taholta" määräys perustaa punakaarti. **Punakaarti siis perustettiin siihen saakka toimineen järjestyskaartin sijaan.**

Ottiko Heikki Pekonen osaa punakaartin toimintaan? Tähän kysymykseen ovat lausunnoissaan ottaneet kantaa jo edellä mainitut Kustaa Järvinen sekä Maria Helminen ja Einari Mäkinen.

Kustaa Järvinen on ollut valmis todistamaan, että "**F.H.Pekonen ei ole ottanut osaa punakaartin toimintaan ja ei ole ollut aseellisen toiminnan kannattaja**. Työväen kokouksissa ja toiminnassa hän on osoittanut haluavansa asioiden kulkua rauhallisessa suunnassa ja eikä hän ole puheissaan käyttänyt kiihoittavaa puhetapaa yhteiskunnan rauhaa vastaan". [31]

Kopio Kustaa Järvisen todistuksesta on seuraavalla sivulla.

Todistus.

Pyynnistä voin minä allekirjoittanut
todistaa valahtaisesti, jos niin tiedetään
että talanomistaja F.H. Pekosen lähtäessä
ei ole ollut osaa punakaartin toiminnasta
ja ei ole ollut osallistunut toiminnassa
kannattajana. Työväen kokouksissa ja lo-
mimissa hän on esittänyt valahtavien
asioiden tulkinta rankkalisessa suunassa
ja eikä hän ole puheissaan käyttänyt
kiihoittavaa puhetapaa yhteiskunnan rau-
haa vastaan.

Sanoin tämän vuoden Toukokuun
31 päivän vastaisen yön hän oli kotona
samoin seurassaan Järvisen, jonka päivän
samana Willymisen ja Kolhon punakaarti
tuli Nanttään, josta hän ei ollut
sanottuna samana onjia tietoa edeltävään
keho kopinan alusta.

Tämän voin todistaa siltäkin pyyly,
kun asuin Pekosen talossa siihen aikaan,
jotenko olen keskustellussa hänen kanssaan
yhteiskunnallisista asioista tyysin paljon.

Mänttä Joulukuun 15 p. 1918.

Kustaa A. Järvisen
Pöytäkirjoja

Todistuksen onakäsitelmä tehdyn todittamassa
aika ja paikka kuin yllä.
Olga Lindin. Teuvo Lindin

Maria Helminen ja Einari Mäkinen ovat yhteisessä lausunnossaan todenneet, että ”koko aseellisesta toiminnasta, johon työväki ryhtyi, oli hän (Pekonen) kovin katkeroitunut ja ei sanonut sitä missään nimessä hyväksyvänsä”. [29]

Ajallisesti viimeinen Heikki Pekosta koskeva merkintä ennen sisällissodan aseellisen toiminnan käynnistymistä sisältyy **Vilppulan Vallankumouksellisen Keskusneuvoston** kokouksen **pöytäkirjaan 23.1.1918**. Kokoukseen osallistumista voidaan pitää myös viimeisenä toimenä **Pekosen** roolissa miliisin päällikkönä. Hänen kannaltaan kokous oli sikäli merkityksellinen, että **hänelle päätettiin maksaa Vilppulan järjestyskaartin rahastosta miliisin palkkaa 420 markkaa**. [22]

VALTIORIKOSOIKEUDEN PÄÄTÖS 10.1.1919

Päätös Heikki Pekosen syyllisyydestä tai syyttömyydestä valtiopetokseen tehtiin **Valtiorikosoikeuden istunnossa 10.1.1919**. Syyttäjä ei edelleenkään luopunut aiemmassa istunnossa tekemästään vaatimuksesta, jonka mukaan Pekonen pitää tuomita avunannosta valtiopetokseen.

Oikeuden istunnossa Pekonen totesi jo aikaisemmin kertomansa, että hän oli ollut järjestyskaartin miliisiosaston päällikkönä. Vuoden 1918 helmikuun 4. päivään saakka hän oli ollut kotonaan Mäntässä, minkä jälkeen hän oli lähtenyt Jämsän sydänmaille jo aikaisemmin paenneen vaimonsa luo. Pekonen kielsi kuuluneensa punakaartiin tai harjoittaneensa järjestyskaartia.

Pekosen oikeusavustaja Eino Pekkala totesi, ”että koska vastaaja (Pekonen) ei kuulunut punakaartiin, ei hänen asiaansa voida Valtiorikosoikeudessa tutkia, sekä että vastaaja koko kapinan ajan ollut Mäntässä, siis valkoisten puolella, niin ei vastaaja ole voinutkaan kuulua punakaartiin”. [37]

Voi kysyä, oliko Pekosen toimien tutkiminen Valtiorikosoikeudessa turhaa. Tähän on selvä vastaus: tutkiminen ei ollut tarpeetonta. Tämä johtuu siitä, että yleinen armahduspäätös (7.12.1918) ei ollut ehdoton. Armahdusta ei pitänyt myöntää henkilöille, *jotka ovat olleet (päätöksessä aikaisemmin mainittujen) rikoksien yllyttäjinä taikka joilla kapinaliikkeessä on ollut johtava asema tahi jotka ovat tekeytyneet syytäksi murhapolttoon tahi avunantoon sellaiseen rikokseen*. Oikeuden asiana oli siis tutkia, täyttikö Pekosen toiminta armahduspäätöksen ehdot.

Oikeuden päätöstä voi pitää ylimalkaisena. Päätöksessä ei esimerkiksi ruodita Pekosen toimintaa sisällissodan puhkeamista edeltävinä muutamana viikkona. Oikeudella on tietenkin ollut käytettävissään Pekosta koskevan poliisikuulustelupöytäkirjan lisäksi mm. Pekosen maltillisesta toiminnasta kertovat useat lausunnot. Näistä oikeus on nähtävästi muodostanut käsityksen, että Pekonen ei ollut syyllistynyt armahduspäätöksessä mainittuihin ankaraa tuomiota vaativiin rikoksiin.

Oikeuden pöytäkirjaan Pekosta koskeva päätös on kirjattu seuraavasti: *Kun ei ole selvitetty, että vastaaja olisi ollut kapinassa johtomiehenä, ei valtiorikosoikeus katso voivansa tämän enemmälti asiaa tutkia ja passitetaan vastaaja täkäläiseen vankileiriin sieltä heti irtilaskettavaksi, ellei muuta syytä hänen vangittuna pitämiseensä ole*. [37]

Todellisuudessa Pekonen passitettiin Hämeenlinnan pakkotyölaitokseen, joksi Hämeenlinnan vankileiri oli muutettu syyskuussa 1918. Valtiorikosoikeuden 43. osastossa syytetyistä henkilöistä laadittuun luetteloon on merkitty, että **työmies Frans Henrik Pekonen on 10.1.1919 vapautettu syytteestä.** [38]

VALTIO ARMAHTAA, YHTIÖ EI

Niin kuin edellä on kerrottu, F.H.Pekonen vuokrasi 14.5.1914 G.A.Serlachius Oy:ltä Savosenmäestä maapalstan. Paikalle Pekonen rakensi talon perheensä asuinpaikaksi. [18]

Vuonna 1918 Pekoselle koitti kohtalon hetki hänen Mäntän talonsa suhteen. Pekosen vuokraisäntä, G.A.Serlachius Oy pyrki hoitamaan asian sopimuksen ja säännösten edellyttämällä tavalla. **8.8.1918 G.A.Serlachius Oy lähetti Ruoveden tuomiokunnan tuomarille kirjeen**, jonka sisältönä oli vaatimus siitä, että tehtaan työmies **Heikki Pekonen julistettaisiin menettäneeksi vuokraoikeutensa.** Perusteluksi kirjeessä todettiin, että **Pekonen oli vuokrasopimuksen vastaisesti 31.3.1917 alkaen pitänyt tontillaan kauppa-alueita.** Kirjeessä todettiin myös, että *Heikki Pekonen lisäksi on nyttemmin lähtenyt tykkänään pois vuokra-alueelta.* [19]

Myös Vilppulan vuokralautakunnalle yhtiö lähetti asiasta kirjeen. Lautakunnassa asiaa käsiteltiin 30.8.1918. Lautakunnalle toimitetussa kirjeessä yhtiö vaati entisen tehtaan työmies Heikki Pekosen häätämistä yhtiön omistamalta tontilta. Samalla yhtiö totesi, että oikeastaan asia ei kuulu vuokralautakunnan käsiteltäväksi. [20]

G.A.Serlachius Oy:n vuokraamista tonttialueista on laadittu kartta 4.2.1919. Kartalle tehdyn merkinnän mukaan **Pekosen vuokra-alue on ostettu (inköpt) yhtiölle 11.3.1919.** Kauppakirjasta, sen sisällöstä ja kauppahinnasta ei ole tietoa. [40] Pekosen talon omistukseensa saatuaan yhtiö käytti sitä pitkään palveluksessaan olevien työläisten asuintalona. Omassa kiinteistöluettelossaan yhtiö käytti rakennuksesta nimeä Tienhaara. Kunto Ruokolaisen muistaman mukaan rakennusta nimitettiin myös Tuulimyllyksi. Mäntän historian mukaan talo purettiin vasta v. 1970. [11] ja [57]

PEKONEN MÄKITUPALAISEKSI JA SITTEN PIENVILJELIJÄKSI KUOREVEDELLE

Pekosen vapauduttua tutkintavankeudesta tammikuussa 1919 hän oli tietoinen siitä, että hänellä ei ollut paluuta Mänttään rakentamaansa taloon. Kuoreveden kirkonkirjojen mukaan **Pekonen muutti elokuussa 1921 Kuorevedelle Raumalta.** Tiedossa ei ole, miksi Pekonen asui tai ainakin oli kirjoilla Raumalla.

Kuorevedellä Pekonen asettui asumaan **Kivisilta-nimiseen paikkaan.** Tässä vaiheessa Pekosen yhdeksänlapsinen perhe oli supistunut käsittämään Severina vaimon lisäksi kolme kotona asuvaa lasta. [58]

Kivisilta-niminen mäkitupa on merkitty ensimmäisen kerran **kirkonkirjoihin v. 1909.** Mäkituvan ensimmäinen asukas Kustaa Nurminen oli tätä ennen asunut viereisen Palomäen kruununtorpan alueella. Kustaa Nurminen kuoli 27.4.1919 ja nähtävästi hänen jälkeensä jäänyt perhe ei nähnyt elämisen mahdollisuuksia

mäkituvassa. Heikki Pekonen on luultavasti tullut tietoiseksi mäkituvan asukkaiden kohtalosta ja katsonut, että hän voisi perheineen asettua Kivisiltaan.

Kivisilta oli yksi torpista (tai mäkituvista), jotka **v. 1928** erotettiin Kaltilanmaan valtionpuistosta ja muodostettiin itsenäisiksi tiloiksi. Tilojen erottamisesta kerrotaan jäljempänä kohdassa Mustikkamäen pienviljelijäyhteisö.

Tiloja erotettaessa **Kivisillasta** muodostettiin **valtion asutusviljelystila**. Maata tila sai yhteensä 28.2 ha, josta peltoa oli 3.6 ha. Lopuksi tarvittiin vielä päätös siitä, että tila luovutettiin Pekoselle. Tämän päätöksen teki **Hämeen läänin maaherra 9.2.1933. Tila myytiin Frans Henrik ja Severiina Pekoselle** ja hinnaksi määrättiin 57.661:95 mk. Asiaan kuului, että kaupan jälkeen sille piti vielä hankkia lainhuuto. Sen Pekosen pariskunta sai 18.1.1934. Tämän jälkeen Heikki Pekonen saattoi ryhtyä käyttämään ammattia kuvaavaa nimitystä "pienviljelijä". [49]

Pekosen pariskunta kotonaan Kivisillassa. Tämän sivun kuvat mahdollisesti 1930-luvun lopulta. Kuvan omistaa Elvi Koivuranta.

Heikki ja Severina Pekonen kotitalonsa Kivisillan portailla. Kuvan omistaa Aino Vessari.

Pekosen taloudellinen tilanne ei nähtävästi ollut kehuttava 1920-luvun puolivälin tienoilla. Hänen 29.4.1905 syntynyt poikansa Aapo oli saavuttanut 20 vuoden iän ja joutunut suorittamaan asevelvollisuuttaan. Kuorevesi-Mänttä-Vilppula lehdessä julkaistun uutisen mukaan **Hämeen läänin maaherra oli myöntänyt Aapon isälle Frans H.M.Pekoselle sotilasavustusta 200 mk 12.3.1925 lähtien**. Nähtävästi avustus tarkoitti tuon suuruista avustusta kuukausittain (tai vuosittain). [64]

Avustus perustui 23.9.1919 annettuun lakiin sotilasavustusten suorittamisesta. Avustusta voitiin myöntää asepalvelusta suorittavan vaimolle ja lapsille ja myös hänen vanhemmilleen, ”jotka elatukseensa nähden ovat riippuvaisia hänen työansioistaan”. [43]

MUSTIKKAMÄEN PIENVILJELIJÄYHTEISÖ

Kaltilan kylän takamaille, Keuruun rajan tuntumaan oli alkanut syntyä torppariasutusta 1700-luvun lopulta lähtien. Isonjaon jälkeen kylän talot menettivät näistä takamaistaan suuren osan liikamaina valtiolle ja tämä alue perustettiin **1850-luvun puolimaissa Kaltilanmaan kruununpuistoksi**. Torppareiden isäntä vaihtui ja heistä tuli kruununtorppareita.

Torppien lukumäärä kruununpuiston alueella kasvoi ja niitä oli 1900-luvun alkuvuosiin mennessä perustettu jo toista kymmentä. Pienten järvien pilkkomalla ja mäkisellä alueella oli torpilla maastosta johtuen peltoja vain vähän. Maanviljelyn lisäksi elinvoimaa torppareille antoivat metsätyöt. Niiden tarve oli jatkuvasti lisääntynyt sen jälkeen, kun Mäntän tehtaalla oli 1860-luvulla aloitettu paperin valmistus. Puustonhakkuun kohteina olivat valtion ja puutavarayhtiöiden metsien lisäksi muiden yksityisten maanomistajien metsät. Omasta takaahan torppareilla oli metsää hakattavaksi myyntiä varten vain vähän.

V. 1918 annettiin laki, jonka seurauksena vuokramaalla olevia torppia voitiin muodostaa itsenäisiksi tiloiksi. Laki koski kuitenkin vain yksityismailla olevia torppia. Maanomistussuhteista johtuva epätasa-arvo korjattiin muutaman vuoden kuluttua. **V. 1922 annettiin laki valtion metsämaiden asuttamisesta**. Lain tarkoituksena oli muodostaa itsenäisiksi tiloiksi valtion mailla sijaitsevat mäkituvat ja torpat. Tiloja muodostettaessa tuli noudattaa pääosin v. 1918 annetun torpparilain periaatteita. [45]

Erityistä kiirettä metsähallitus ei pitänyt **Kaltilanmaan valtionpuiston alueella** olevien torppien erottamisessa. **V. 1928 suoritettiin maanmittaustoimitus**, jossa valtionpuiston alueella olevista **entisistä torpista muodostettiin 14 tilaa**. Tilat merkittiin kuulumaan Vedenpään kylään. Tavanomaisen käytännön mukaan tiloihin liitettiin torppareiden raivaamat pellot. Metsämaata peltojen ympäriltä tilat saivat vain suhteellisen vähän. Tämä johtui lain säännöksistä, joiden mukaan metsämaata voitiin tilaan liittää vain sen verran, minkä katsottiin riittävän tilan omiin tarpeisiin. Muodollisesti entiset torpparit saivat tilat omistukseensa vasta v. 1933.

Kun entisistä torppareista oli tullut tilallisia, se merkitsi heidän siirtymistään maatalouden arvoasteikossa ylempään luokkaan ja sai heidän omanarvontuntonsa kohoamaan. Yhtenä osoituksena tästä oli **Mustikkamäen Pienviljelijäyhdistyksen perustaminen v. 1933**. Yhdistyksen perustaminen on todettu Kuoreveden kirjassa (v. 1991, Yhdistys- ja seuratoiminta, Heikki Roiko-Jokela). Todennäköistä on, että Heikki Pekonen on ollut vaikuttamassa yhdistyksen perustamiseen. Asiakirjoihin perustuvaa näyttöä tästä ei ole siitä syystä, että yhdistyksen pöytäkirjoja ei ole käytettävissä. Arvelu Pekosen osallistumisesta yhdistyksen perustamiseen perustuu siihen, että hänet valittiin samana vuonna Kuoreveden kunnanvaltuustoon ja valtuuston ehdokaslistaan hänet on merkitty ”pienviljelijäksi”. [7]

Kuoreveden kirjaan (v. 1991) ei sisälly mainintaa Mustikkamäen pienviljelijäyhteisöstä. **Tietoja yhdistyksen toiminnasta on kerännyt Marja**

Tolonen haastattelemalla alueen asukkaita ja etsimällä tietoja yhdistyksen toiminnasta sanomalehdissä, erityisesti Kuorevesi-Mänttä-Vilppula-lehdessä julkaistuissa kirjoituksissa ja ilmoituksissa.

Kivisillan tilan naapurina olevan Rantalan tilan pihalla 13.6.1946 otettu kuva tilan isännän Jalmari Mäkisen täyttäessä 60 vuotta. Mäkinen (s. 1886) ja hänen vaimonsa Aleksandra (s. 1882) kuvassa istumassa etualalla. Kolmas oikealta Heikki Pekonen. Kuvan omistaa Aino Vessari.

Tolosen keräämien tietojen mukaan pienviljelijäyhdistyksellä oli yhteiseen käyttöön tarvittavia koneita, joita myös vuokrattiin maksua vastaan. Tällaisia koneita olivat mm. silppukone, perunajauhomylly, pehkumylly ja perunannostokone. Yhdistys järjesti hyödyllisiä kursseja. Näitä olivat esim. juustokurssi ja karjan ruokinnan suunnittelukurssi. Yhdistyksen jäsenille järjestettiin myös muualle suunnattuja retkeilytapahtumia niin kuin esim. osallistuminen Sysmässä pidettäviin emäntäpäiviin. Myös huvitilaisuuksien ja hiihtokilpailujen järjestäminen kuului yhdistyksen toimintaan. Yhdistyksen toiminta oli vilkkaimmillaan 1930-luvulla, mutta jatkui aktiivisena 1950-luvulle saakka.

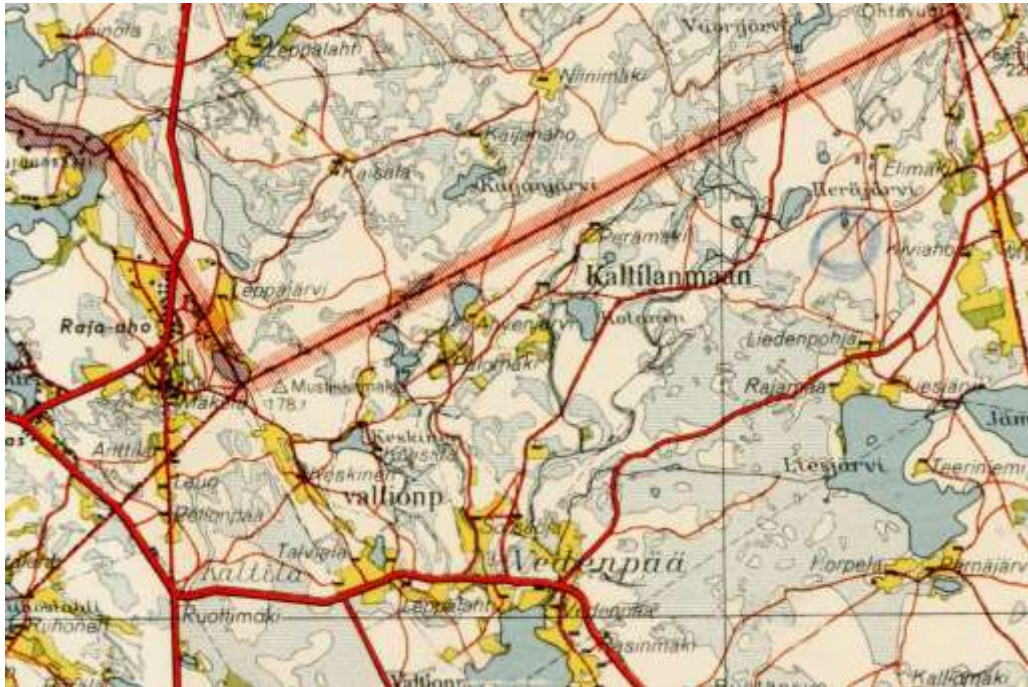
MUSTIKKAMÄENTIE

Edellä on kerrottu, että Kuoreveden pohjoisosaan perustettiin 1800-luvun kuluessa useita torppia ja mäkitupia, jotka sitten 1930-luvun alkupuolella saavuttivat itsenäisen tilan aseman. Torppien keskinäistä yhteydenpitoa varten syntyi vähitellen kärrypolkuja. Kärrypolkuverkosto on hyvin nähtävissä oheisella 1940-luvulla laaditulla kartalla. Alueelta ulkopuolelle kulkeminen helpottui, kun sen **eteläpuolelle**

Kuorevesi-Mänttä-Vilppula-lehdessä 20.9.1934 julkaistu ilmoitus. Oman talon puuttuessa yhdistys sai käyttää Maamiesseuran omistamaa Kuokkalaa tanssien järjestämiseen.

rakennettiin 1910-luvulla Massatieksi kutsuttu Jämsän ja Mäntän välinen maantie.

Vuodelta 1949 oleva kartta osoittaa, että tuolloin Mustikkamäen pienviljelijäyhteisöllä oli useita kulkuväyliä asukkaiden suunnatessa kulkunsa alueen eteläpuolella olevalle Mäntän-Jämsän maantielle ja Mänttään.

Tehdasyhdyskunnan kasvaessa kävi yhteys Mänttään entistä tärkeämmäksi. Täksi Mustikkamäen yhteisön pääväyläksi kohti Mänttää muodostui tie, jota alettiin kutsua **Mustikkamäentieksi**. Tien länsipää sijaitsi Mäntän kunnan alueella ja se yhdistyi Raja-ahon kautta kulkeneeseen vanhaan Kuoreveden-Keuruun maantiehen.

Tätä nykyä Mustikkamäentie muodostaa yhden tärkeimmistä teistä Mustikkamäen asukkaiden ja kesäasukkaiden kulkemista varten.

Mustikkamäentien käyttäjät olivat tyytymättömiä siihen tienmutkaan, joka heidän piti tehdä halutessaan kulkea Mänttään. ”Mutka” muodostui siitä, että Mustikkamäentietä kuljettaessa ja saavuttaessa vanhalle maantielle (nykyisin nimin Laurinkatu) piti kääntyä kohti pohjoista ja vasta, kun saavutettiin Mäntän-Keuruun maantie (nykyinen Raja-ahontie), voitiin kääntyä takaisinpäin kohti Mänttää.

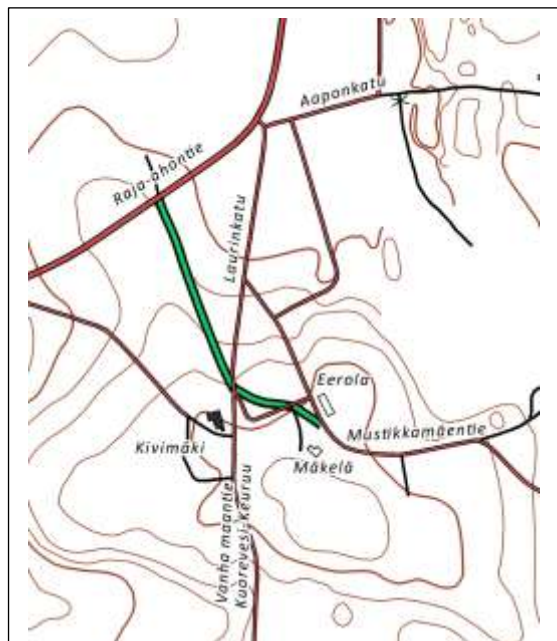
Kansan Lehdessä on 13.10.1938 julkaistu kuulutus, jonka mukaan **Mäntän kunnan tielautakunta pitää 28.10.1938 toimituksen, jossa on kysymys Mustikkamäentien julistamisesta tilustieksi.** [69]

Mistä tielautakunnan toimituksessa oli kysymys? Toimitus perustui v. 1927 annettuun tilustielakiin. Laissa tilustiellä tarkoitettiin yksityistä tietä, josta on hyötyä useammalle kiinteistölle. Nämä kiinteistöt voidaan velvoittaa pitämään tie kunnossa ja myös kustantamaan tarpeellisen tien rakentaminen yhteisesti. Lain periaatteet vastasivat pitkälti 1960-luvulla säädettyä yksityistielakia, joka on pääsisällöltään edelleen voimassa. [46]

Tielautakunnan julkaiseman kuulutuksen mukaan tieasian ovat panneet vireille tilallinen F.H.Pekonen ja eräät muut, joiden nimiä ei kuulutuksessa mainita. Säännösten edellyttämällä tavalla kuulutuksessa on lueteltu kiinteistöt, joita yhteinen tieasia saattaa koskettaa. Mäntän kunnan alueella kiinteistöistä oli neljä ja Kuoreveden kunnan alueella 15. Viisi näistä Kuoreveden alueella olevista kiinteistöistä sijaitsi vanhan maantien, nykyisen Ylä-Runttimäentien varrella. Kuulutuksesta saattoi saada käsityksen, että kyseessä olisi erityisen merkittävä tienparannusasia. Arvelu osoittautui pian ylimitoitetuksi. [69]

Tielautakunnan toimitusta jatkettiin 23.11.1938. Päätökseksi tuli, että Mustikkamäentietä jatketaan sen läntisessä päässä niin, että uutta tietä rakennetaan 450 metriä. Eerolan kansakoulun lähellä uutta tietä rakennettiin

Mäntän kunnan omistaman Eeronmäen tilan alueelle 150 metriä. Loppuosa tiestä sijoitettiin kulkemaan pitkin Eerolan ja Kivimäen tilojen välistä rajaa. Uusi tie tavoitti vanhan Raja-ahontien Joukkolanmäen syrjällä. Näin Mänttään päin kuljettaessa voitiin välttää tuo harmillinen tienmutka ja samalla myös Joukkolanmäki, joka oli Raja-ahontieellä runsaan 200 metrin päässä nykyisestä Aaponkadun risteyksestä. Tiedossa ei ole, kuinka suurin osuuskien kukin tien käyttäjä joutui osallistumaan uuden tien rakentamiseen. 1980-luvulla tälle uudelle tielle on annettu nimeksi Mäntyahontie sen varrella sijaitsevan Mäntyahon pikku tilan nimen perusteella. [70]

Mustikkamäentien länsipään v. 1938 tehty ”oikaisu” merkitty kartalle vihreällä.

PEKONEN OSALLISENA PAKKOHUUTOKAUPASSA

V. 1936 Pekonen onnistui parantamaan taloudellista asemaansa tai ainakin muuntamaan sen muotoa. Kuorevesi-Mänttä-Vilppula-lehdessä julkaistiin 20.8.1936 kuulutus pakkohuutokaupasta. Ilmoituksen mukaan *pakkohuutokaupassa, joka pidetään kirvesmies Eeli Kälvin asunnolla, myydään Kälvin omistamat rakennukset ja 21.9.1901 tehtyyn maksuvälikirjaan perustuva vuokraoikeus Kälvin omistamalle tontille. Myynti tapahtuu til. F.H.Pekosen ym. saatavasta.* [66]

Pakkohuutokaupan asiakirjojen puuttuessa ei ole tietoa siitä, millä tavalla Eeli Kälvi oli velkaantunut ja oliko hän velkaa vain Pekoselle. Huutokaupan kohteena olevien rakennusten ja maanvuokrasopimuksen tietoja on löydettävissä muista lähteistä. Kirjaan *Mäntän sankarit* Kunto Ruokolainen on kirjoittanut tiedot jatkosodassa kuolleesta Veikko Kälvistä (1920-1943). Kirjan mukaan Kälvi asui lapsuutensa ja nuoruutensa ajat isänsä Eeli Kälvin (s. 1887) Sammallahden rannalle rakentamassa talossa. [10] Kuva mökistä seuraavalla sivulla.

Tosiasiassa Eeli Kälvi ei itse ollut rakentanut Sammallahden mökkiä. Tämä käy ilmi pöytäkirjasta, joka on laadittu 26.7.1922 ryhdyttäessä käynnistämään torpparilain mukaista vuokra-alueiden lunastustoimitusta Mäntän tilalla. Muiden lunastusta haluavien tavoin Eeli Kälvi on ilmoittanut haluavansa lunastaa mäkitupa-alueensa itsenäiseksi. Halukkuutensa tueksi Kälvi jätti toimitusmiehille 21.9.1901 päivätyn vuokravälikirjan ja 31.12.1917 päivätyn testamentin. Vuokrasopimuksen päivämäärästä voi päätellä, että Kälvillä ei vuokrasopimuksen alkaessa ollut riittävästi ikää mökin rakentamiseen. Siitä ei ole tietoa, keneltä Kälvi oli saanut Sammallahden mökin testamenttiperintönä.

Sammallahden rannalla sijainnut kirvesmies Eeli Kälvin mökki, jonka Heikki Pekonen huusi itselleen pakkohuutokaupassa v. 1936. Valokuva kuuluu Serlachius-museoiden kuvakokoelmiin.

Em. vuokra-alueiden lunastustoimitus päättyi vasta v. 1932. Vuokramiesten kannalta toimituksen lopputulos oli pettymys. Yksikään Sammallahden rannalla ja Männistönniemessä sijainneista mäkitupa-alueista ei saavuttanut itsenäisyyttä. Maanomistajalla, G.A.Serlachius Oy:llä ei ollut välttämätöntä tarvetta ottaa alueita omaan teolliseen käyttöönsä. Siksi se ei nähnyt tarpeelliseksi irtisanoa alueesta aikanaan tehtyjä maanvuokrasopimuksia siitä huolimatta, että niistä valtaosassa vuokra-aika oli päättynyt jo 1920-luvun lopulla. Alueen mökeissä saattoi asuminen jatkua 1950-luvulle saakka. [48] ja [40]

Pakkohuutokaupan lopputulos kerrottiin Kuorevesi-Mänttä-Vilppula-lehdessä 10.9.1936. Lehtijutun mukaan **Eeli Kälvin omistamat rakennukset ja maanvuokraoikeus myytiin F.H.Pekoselle**, joka huutokaupassa teki korkeimman tarjouksen, 2000 mk. [67]

KUOREVEDEN KUNNANVALTUUTETTUNA

Kuten edellä on kerrottu, Heikki Pekonen oli ennen sisällissotaa kuulunut sekä Keuruun että Mäntän työväenyhdistykseen.

Työväenyhdistys, johon Pekonen olisi Kuorevedelle v. 1921 muutettuaan voinut liittyä, oli v. 1908 perustettu Suinulan työväenyhdistys. Työväenyhdistyksen aktiiveihin kuulunut Martti Rannikko on laatinut Kuoreveden Joulu-lehden v. 1964 ilmestyneeseen numeroon kirjoituksen työväenyhdistyksen toiminnasta. Kirjoituksessa Rannikko joutuu toteamaan, että etenkin tiedot yhdistyksen alkuvaiheista perustuvat paljolti sen aikaisia asioita vielä muistavien tietoihin. Arkistolähteitä alkuajoista ei ole säilynyt sen vuoksi, että tulipalo tuhosi yhdistyksen toimitalon ja siinä samalla sen arkiston v. 1940. Rannikon laatiman kirjoituksen mukaan Heikki Pekonen ei näytä kuuluneen ainakaan työväenyhdistyksen toimihenkilöihin.

Myöskään se ei ole tiedossa, kuuluiko Pekonen tutkintavankeudesta vapauduttuaan työväenyhdistykseen ”rivijäsenenä”. Työväenyhdistykseen kuulumisen ei lienekään ollut välttämätön edellytys sille, että Pekonen pyrki vaikuttamaan kunnallisiin asioihin kunnanvaltuuston jäsenenä. Ensimmäisen kerran hän oli ehdolla Kuoreveden kunnanvaltuustoon v. 1930, mutta ei tullut vielä silloin valituksi.

Seuraavat **kunnallisvaalit pidettiin joulukuussa 1933**. Vaaleihin valmistautumisesta on kirjoittanut Kansan Lehteen 5.10.1933 nimimerkki ”Tuike”. Kirjoituksessa kerrotaan, että (Sosialidemokraattisen) **työväenyhdistyksen ja Pienviljelijäin osaston yhteisessä kokouksessa 1.10.1933 oli päätetty, että vaaleihin ”lähdetään yhdellä listalla”**. [65]

1930-luvulla kunnallisvaalit käytiin noudattaen marraskuussa 1917 annettua kunnallista vaalilakia. Vaalit tuli järjestää joka kolmas vuosi. Vaaleissa käytettiin vaalitapaa, jota nimitettiin ”suljetuksi listavaaliksi”. Listavaalissa ehdokkaat antoivat nimensä tietylle listalle, ja koko listan saama äänimäärä suhteessa muiden listojen saamiin äänimääriin ratkaisi sitten sen, kuinka monta valtuutettua listalta tulee valituiksi. Yksittäiset ehdokkaat valtuustoon valittiin sitten kultakin listalta sen mukaan, kuinka heidän nimensä oli merkitty listaan sen ”alusta lukien”. [2] ja [50]

Mainitun lehtikirjoituksen mukaan ehdokkaita edellä mainitulle työväen yhteislistalle nimettiin 15. Näistä pienviljelijöitä oli kahdeksan, työmiehiä viisi sekä yksi vaatturi ja yksi kruununtorppari. Kannustava lehtikirjoitus päättyy seuraavaan ylevään kehotukseen: ”Nykyinen aikakausi vaatii, että me kaikki vähävaraiset yhdymme ajamaan yhteistä asiaa oman etumme hyväksi ja riennämme tulevan joulukuun 4 päivänä vaaliuurnille”. [64] Kuoreveden kunnan vuoden 1936 kunnalliskertomuksen mukaan yksi **vuoden 1933 vaaleissa kunnanvaltuustoon valituista oli pienviljelijä F.H.Pekonen.** [51]

Seuraavat kunnallisvaalit pidettiin joulukuussa 1936. Edellisissä vaaleissa esiintynyt vasemmiston edustajien yhteisrintama oli murtunut. Vasemmistolaiset olivat nyt ilmoittautuneet kahdelle listalle (listat 3 ja 4), joilla molemmilla oli sekä pienviljelijöitä että työmiehiä. Heikki Pekonen oli listalla 4. Myös oikeiston edustajat, joita lukumääräisesti oli enemmän kuin vasemmistolaisia, olivat ilmoittautuneet kahdelle listalle (listat 1 ja 2). [68]

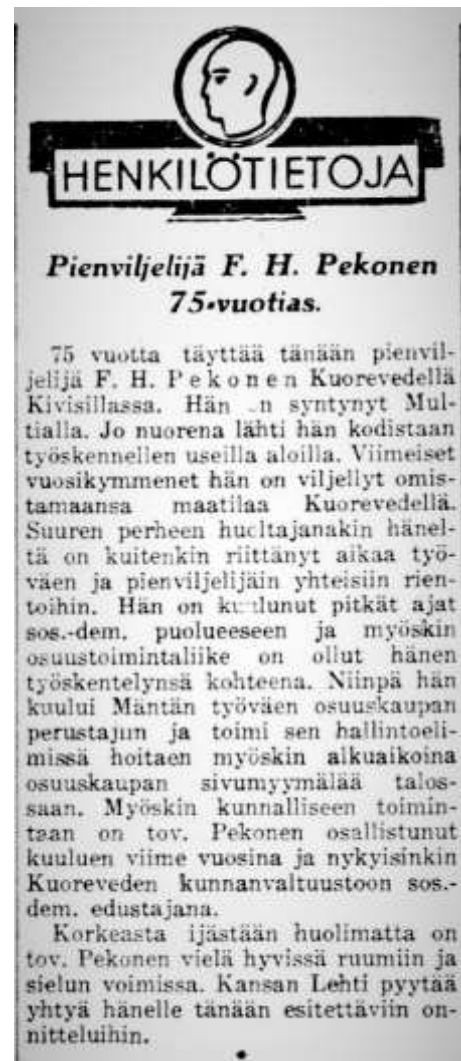
Kuoreveden kunnallishallinnon historiasta kirjan kirjoittanut Aune Laaksi on kirjassa todennut, että **F.H.Pekonen valittiin 1.1.1937 toimikautensa aloittaneeseen kunnanvaltuustoon.** Seuraavat vaalit oli tarkoitus pitää joulukuussa 1939. Sotatoimien käynnistyttyä ja niiden sitten jatkuttua seuraavat vaalit saatiinkin sitten pidettyä vasta v. 1945. Näihin vaaleihin Pekonen ei enää osallistunut. Hän tuli siten olleeksi kunnanvaltuuston jäsenenä yhdeksän vuotta. **Aune Laaksi nimeää tämän vuodesta 1937 vuoteen 1946 kestäneen valtuuston ”Pitkäksi valtuustoksi”.** [4]

Kuoreveden kunnan luottamushenkilöistä laaditun kortiston mukaan Heikki (F.H.) Pekonen ei kunnanvaltuuston lisäksi ole toiminut muissa kunnan luottamustehtävissä. [52]

Pekosen täyttäessä 75 vuotta hänestä julkaistiin 3.10.1939 Kansan Lehdessä oheinen onnittelukirjoitus. [71]

Pekosen osallistumisesta työväen ”rientoihin” kerrotaan myös Mäntän sosialidemokraattisen toiminnan historiasta kirjoitetussa kirjassa. Kirjan maininta Pekosesta ajoittunee 1930-1940-luvuille. Kirjassa kerrotun mukaisesti **”Pekonen seurasi Mäntän vappumarssien kulkuetta hevosella, kun ei jaksanut enää kävellä”.** Oikeammin nähtävästi tapahtui niin, että hän tuli kotoaan Kivisillasta hevoskärryillään katsomaan vappumarssia. [12]

Tätä kirjoitusta varten on haastateltu muutamia henkilöitä. Heistä kukaan ei muista henkilökohtaisesti tavanneensa Pekosta, mutta heille on jäänyt mieleen Pekosen tunteneiden ja muutamien sukulaisten kertomia muistikuvia. **Muistitietojen mukaan Pekonen on ollut**

sovittelun haluinen ja häneltä on saatu apua ratkottaessa naapureiden välisiä kiistoja.

7.2.1951 kuollut Frans Henrik Pekonen on haudattu Mäntän hautausmaalle. Samaan hautaan on haudattu hänen 28.10.1941 kuollut vaimonsa Serafiina. Hauta on sitten ajan kuluessa jäänyt hoitamatta ja Mäntän hautausmaan hoitajan kertoman mukaan seurakunta on ottanut sen haltuunsa. Sen myötä myös haudalla ollut hautakivi on hävitetty. [71]

Frans Henrik ja Serafiina Pekosen hautakivi Mäntän hautausmaalla. Kuva mahdollisesti 1960-luvulta. Kuvan omistaa Elvi Koivuranta.

Heikki Pekosen kuoltua hänen perikuntansa on 19.12.1953 myynyt Kivisillan tilan kahdelle mänttäläiselle, jotka eivät olleet perikunnan jäseniä. Ikääntymisestä ja kunnossapidon laiminlyönnistä johtuen tilan päärakennus on nykyään päässyt pahasti rapistumaan. [53]

Kivisillan rappeutumaan päässyt päärakennus syksyllä 2021. Kuvassa kuorevesiläinen kotiseutuaktiivi Markku Peltola.

 Tätä kirjoitusta laadittaessa ovat olleet suureksi avuksi Mustikkamäen alueen asukkaiden haastattelut, joita on tehnyt eläkkeellä oleva opettaja Marja Tolonen. Häneltä kirjoittaja on myös saanut arvokkaita vihjeitä, jotka ovat koskeneet mm. Heikki Pekosen sukulaissuhteita ja Pekosta koskevia lehtileikkeitä, joita Tolonen on kerännyt sanomalehdistä.

Tätä kirjoitusta varten on laadittu neljä karttaa, jotka kirjoittajan kanssa yhteistyössä on laatinut Juhani Soimasuo.

LÄHTEET

Kirjallisuus

- [1] Pohjois-Hämeen suojeluskunnat. Julkaisija Pohjois-Hämeen suojeluskuntapiiri. Painettu Tampereella 1921.
- [2] Kunnallisvaaleja koskeva lainsäädäntö selitettynä. Urho Kekkonen, v.1933.
- [3] Mäntän Osuuskauppa r.l: Katsaus liikkeen 30-vuotiseen toimintaan. Eino Heinivaara. v. 1946.
- [4] Kuorevesi: kunnallishallinto 1869-1969. Aune Laaksi. v. 1969.
- [5] Työväenkaartien synty ja kehitys punakaarteiksi 1917-1918 ennen kansalaissotaa 2. Marja-Leena Salkola. v. 1985.
- [6] Kuoreveden kunnalliselämä 1869-1980. Kuoreveden kirja Jari Talvisto. v. 1991.
- [7] Yhdistys- ja seuratoiminta. Kuoreveden kirja Heikki Roiko-Jokela. v. 1991.
- [8] Mäntän historia 1860-1947. Vanhan Ruoveden historia III:8¹. Mauri Mönkkönen. v. 1992.
- [9] Itsenäistymisen vuodet 1917-1920. 1. Irti Venäjältä. Ohto Manninen, Pertti Luntinen. v. 1992.
- [10] Mäntän sankarit – vuoden 1918 sodan, talvisodan ja jatkosodan sankarivainajat. Kunto Ruokolainen. v. 1996.
- [11] Mäntän historia 1948-1992. Vanhan Ruoveden historia III:8². Mauri Mönkkönen. v. 1998.
- [12] Aatteella ja työllä kehityksen tietä. Mäntän sosialidemokraattisen toiminnan historia 1900-luvulla. Esa Ruuskanen. v. 1999.
- [13] Sisällissodan pikkujättiläinen. Pertti Haapala, Tuomas Hoppu. v. 2009.
- [14] Paperisydän. Gösta Serlachiuksen elämä. Oula Silvennoinen. v. 2012.
- [15] Mäntän torpat. Markku Pohja. v. 2021.

Asiakirjat G.A.Serlachius Oy:n kiinteistöarkistossa. Elinkeinoelämän keskusarkisto, Mikkeli

- [16] Sopimus 2.11.1886, jolla Matti Sifferinpoika Mänttä on luvannut Sillanpään torpan pojanpojalleen Matti Arvid Mäntälle.
- [17] Sopimus kaskenhakkuuoikeuden luovuttamisesta 24.3.1899. F.H.Pekonen – G.A.Serlachius.
- [18] Vuokrasopimus 14.5.1914 maapalstan vuokraamisesta. G.A.Serlachius Aktiebolag – H.F.Pekonen.
- [19] G.A.Serlachius Aktiebolagin kirje 8.8.1918 Ruoveden tuomiokunnan tuomarille.
- [20] Vilppulan pitäjän II vuokralautakunnan pöytäkirja 30.8.1918.

Valtiorikosoikeuden arkisto. Arkistolaitoksen digitaaliarkisto

- [21] Mäntän järjestöjen keskustoimikunnan pöytäkirja 24.11.1917.
- [22] Vilppulan vallankumouksellisen keskusneuvoston pöytäkirja 23.1.1918.
- [23] Mäntän suojeluskunnan kuulustelupöytäkirja 8.5.1918. Kuulusteltava selluloosatehtaan työmies Nikolai Karlsson. Kuulustelijat: Adolf Klingstedt, A.Riihonen, Oksanen.
- [24] Esikunnan tiedusteluosaston (Helsinki) kehoitus 17.6.1918 Mäntän suojeluskunnan esikunnalle toimenpiteisiin ryhtymiseksi Heikki Pekosen pidättämiseksi.
- [25] Kuulustelupöytäkirjan ote 20.6.1918. Kuulusteltava vahtimestari Toivo Vainio. Kuulustelija Adolf Klingstedt. Todistajana Hämeenlinnan vankileirin päällikkö.
- [26] Kuulustelupöytäkirja 21.6.1918. Kuulusteltava muurari August Alenius. Kuulustelija Adolf Klingstedt.
- [27] Kuulustelupöytäkirja 13.12.1918. Kuulusteltava työmies Frans Henrik Pekonen. Kuulustelija Mäntän tehdasalueen poliisikomisario Y.I.Virtanen.
- [28] Kansakoulun opettajatar Lilli Ahlbergin todistus 14.12.1918 talonomistaja Frans Henrik Pekosen toiminnasta.
- [29] Maria Helmisen ja Einari Mäkisen todistus 14.12.1918 talonomistaja Frans Henrik Pekosen toiminnasta.
- [30] E. Kaakkolahden ja Sakari Lindénin todistus 15.12.1918 talonomistaja F.H.Pekosen toiminnasta.
- [31] Kustaa A. Järvisen todistus 15.12.1918 talonomistaja F.H.Pekosen toiminnasta.
- [32] Matti Huttusen todistus 15.12.1918 F.H.Pekosen toiminnasta.
- [33] Kuulustelupöytäkirja 31.12.1918. Kuulusteltavina asioitsija Tapani Häyrinen ja opettajatar Lilli Ahlberg. Kuulustelun tarkoituksena oli selvittää Häyrisen ja Ahlbergin aikaisemmin Frans Henrik Pekosesta antamia lausuntoja. Kuulustelija Y.I.Virtanen. Kuulustelussa läsnä varastonhoitaja Johan Riihonen.
- [34] K. Järvisen todistus 6.1.1919 talonomistaja F.H.Pekosen toiminnasta.
- [35] K. Lahtisen todistus 6.1.1919 talonomistaja F.H.Pekosen toiminnasta.
- [36] Valtiorikosoikeuden pöytäkirja 27.12.1918. 43. osasto, Hämeenlinna. Frans Henrik Pekosen asia. Asian käsittely lykättiin.
- [37] Valtiorikosoikeuden pöytäkirja 10.1.1919. 43. osasto, Hämeenlinna. Päätös Frans Henrik Pekosen asiassa.
- [38] Valtiorikosoikeuden 43. osaston luettelo syytetyistä henkilöistä. Luetteloon merkitty, että työmies Frans Henrik Pekonen on 10.1.1919 vapautettu syytteestä.

Kartat Serlachius-museoiden arkistossa

- [39] Suunnitelmakartta Mäntän tehtaalle kuuluvan alueen rakentamisesta n. v. 1916. Plankarta till bebyggande av Mänttä bruk tillhörigt G.A.Serlachius AB.
- [40] Kartta G.A.Serlachius Oy:n vuokraamista tonteista 1919. Karta öfver G.A.Serlachius utarrenderade tomter. 4.2.1919.

Muut lähteet

- [41] Tiluslohkomistoimitus 23.7.- 3.9. 1907, jossa on erotettu mm. Siltala niminen tila Jaman tilasta Jämsän pitäjän Seppolan kylässä. Arkistoviite Jämsänkoski 14:4. Maanmittausarkisto.
- [42] Korkeimman vallan haltijan päätös valtiorikoksiin syyllisten henkilöiden armahtamisesta. Helsinki 7.12.1918. Asetuskokoelma n:o 165/1918.

- [43] 23.9.1919 annettu laki avustuksen suorittamisesta erälle vakinaisessa palveluksessa olevain asevelvollisten omaisille. Asetuskokoelma n:o 121/1919.
- [44] https://fi.wikipedia.org/wiki/Suomen_sisällissodan_vankileirit
- [45] Laki valtion metsämaiden asuttamisesta n:o 129/1922.
- [46] Tilustielaki n:o 167/1927.
- [47] Muuttokirja 30.1.1890, jonka on allekirjoittanut Multian seurakunnan pastori Arvid Lunden Frans Pekosen muuttaessa Multialta Keuruulle.
- [48] Vuokra-alueiden järjestelytoimitus Mäntän tilalla 1922-1932. Arkistoviite Vilppula 5:278. Maanmittausarkisto.
- [49] Ruoveden kihlakunnanoikeuden pöytäkirja 18.1.1934 § 49, jonka mukaan Frans Henrik ja Severina Pekoselle on myönnetty lainhuuto Kuoreveden kunnan Vedenpään kylän Kivisilta-nimiseen valtion asutusviljelystilaan RN:o 9. Pöytäkirjaan on jäljennetty Hämeen läänin maaherran päätös 9.2.1933, jolla tila on päätetty myydä Frans ja Severina Pekoselle. Kansallisarkisto, Hämeenlinna.
- [50] Kunnallinen vaalilaki n:o 108/1917.
- [51] Kuoreveden kunnan kunnalliskertomus v. 1936. Kuoreveden kunnanarkisto.
- [52] Kortisto Kuoreveden kunnan luottamushenkilöistä. Kuoreveden kunnanarkisto.
- [53] Ruoveden kihlakunnanoikeuden pöytäkirja 14.12.1954 § 369, jonka mukaan Edvard Mäkiselle ja Antti Luotille on myönnetty lainhuuto Kivisillan tilaan RN:o 9 Kuoreveden kunnan Vedenpään kylässä. Kansallisarkisto. Hämeenlinna.

Kansallisarkiston digitaaliarkisto

- [54] Jämsän kihlakunnanoikeuden pöytäkirja 16.11.1906, § 10, jonka mukaan Vihtori ja Juliana Mäen omistamaan Jaman taloon on vahvistettu kiinnitys vuokraoikeuden vakuudeksi. Pöytäkirjaan on jäljennetty 28.7.1905 allekirjoitettu vuokrasopimus, jolla Vihtori ja Julia Jama ovat vuokranneet torpan paikan Frans Heikki ja Serafina Pekoselle.
- [55] Jämsän kihlakunnanoikeuden pöytäkirja 29.11.1909, § 23, jonka mukaan Heikki ja Severiina Pekoselle on myönnetty lainhuuto Siltalan tilaan. Pöytäkirjaan on jäljennetty 1.1.1907 allekirjoitettu kauppakirja, jolla Emil ja Hilda Etumäki ovat myyneet Siltala-nimisen lohkotilan Heikki ja Severiina Pekoselle.
- [56] Jämsän kihlakunnanoikeuden pöytäkirja 16.11.1917, § 23, jonka mukaan Einari Hyppölälle on myönnetty lainhuuto Siltalan tilaan. Pöytäkirjaan on jäljennetty kaksi kauppakirjaa:
- kauppakirja 10.1.1916, jolla F.H. ja Severiina Pekonen ovat myyneet Siltalan tilan Oskar Kiljuselle.
 - kauppakirja 16.12.1916, jolla Matilda ja Oskar Kiljunen ovat myyneet Siltalan tilan asioitsija Einari Hyppölälle.

Haastattelut

- [57] Haastattelu 16.7.1992. Haastateltava Martta Vormisto, o.s. Mäkinen, s. 3.7.1910. Haastattelija Kunto Ruokolainen, s. 9.12.1921. Nauhoite. Markku Pohjan kokoelma.

Haastattelut:

- [58] Enni Mäkinen, Mänttä, 8.9.2021
- [59] Aino Vessari, Kuorevesi, 27.9.2021
- [60] Marja Tolonen, Kuorevesi, 27.9.2021
- [61] Elvi Koivuranta, o.s. Pekonen, 4.2.2022

Sanomalehdet

[62] Lehdessä Sorretun Voima 2.10.1908, 1.3.1915, 29.5.1915, 5.1.1916 ja 12.7.1916 julkaistut kirjoitukset.

[63] Suomalainen 4.6.1917

[64] Kuorevesi-Mänttä-Vilppula 31.12.1925

[65] Kansan Lehti 5.10.1933

[66] Kuorevesi-Mänttä-Vilppula 20.8.1936

[67] Kuorevesi-Mänttä-Vilppula 10.9.1936

[68] Kuorevesi-Mänttä-Vilppula 29.10.1936

[69] Kansan Lehti 13.10.1938

[70] Kuorevesi-Mänttä-Vilppula 24.11.1938

[71] Kansan Lehti 3.10.1939

[72] Kuorevesi-Mänttä-Vilppula 15.2.1951

Lähteinä on myös käytetty digitaaliarkistossa olevia Keuruun, Multian, Jämsän ja Vilppulan kirkonkirjoja.